

ASTRA

acta
bibliothecae

Nr. 1/2024

CONSILIUL JUDEȚEAN SIBIU
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

ASTRA

acta
bibliothecae

Nr. 1/2024

Editura Bibliotecii ASTRA

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: Dr. RĂZVAN C. POP, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu

Redactori: Dr. BOGDAN ANDRIESCU, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu; SILVIU GHEORGHE BUNEA, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu; Dr. OVIDIU CALBOREAN, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu; DELIA ILEANA LUGOJANU, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu; MARIANA MITROI, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu; IRINA RACOVÎȚAN, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu.

Consiliul științific: Dr. VASILE CIOBANU, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu; Lect. Univ. Dr. ROBERT-FLORIN CORAVU, Universitatea București, Facultatea de Litere; Conf. Univ. Dr. AUREL DRAGOTĂ, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane, Departament Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă; Pr. Prof. Univ. Dr. Habil. CONSTANTIN VALER NECULA, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna”; Prof. Univ. Dr. KARL-ZENO PINTER, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane, Departament Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă; Dr. ANDA-LUCIA SPÂNU, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu; Dr. ANCA ELISABETA TATAY, Biblioteca Academiei Române, Cluj-Napoca; Dr. VALENTIN TRIFESCU, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu; DELIA VOINA, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu.

CUPRINS

<i>De ce ASTRA. ACTA BIBLIOTHECAE?</i> (Răzvan C. Pop)	7
--	---

ISTORIE MEDIEVALĂ ȘI ARHEOLOGIE

Aurel Dragotă / Horia Ciugudean / Monica-Elena Popescu <i>The Blandiana a Group in Transylvania (The 9th-10th Centuries)</i>	11
Monica-Elena Popescu / Mihai Blăjan <i>Considerations Regarding the Blandiana a Group in Transylvania</i>	49
Aurel Dragotă / Monica-Elena Popescu / Daniel-Costin Țuțuianu / Mihai Blăjan <i>The Cemetery of Deva—Micro 15 (Hunedoara County)</i>	73

ISTORIE MODERNĂ

Răzvan C. Pop / Silviu-Gheorghe Bunea <i>Bulevardul Victoriei. Sibiu. O monografie</i>	105
---	-----

ISTORIE CONTEMPORANĂ

Iustina Fieraru <i>Considerații generale privind dezvoltarea fabricilor sibiene în primul deceniu interbelic (1919-1929)</i>	159
Irina Racovițan <i>Un reprezentant al exilului românesc în Mexic: Nicolae N. Petra (1909-1985)</i>	186
Vasile Bogdan Bunaciu <i>Valorificarea potențialului turistic prin perspectiva turismului balnear din Sibiu</i>	233

STUDII CULTURALE

Constantin Valer Necula <i>O viziune a istoricului bizantin Zosimas din Pentapolis asupra vieții și activității Împăratului Constantin cel Mare</i>	255
--	-----

Ovidiu Calborean	
<i>Din trecutul comunității creștine a românilor din Țichindeal.</i>	
<i>Biserică, școală, comuniune în lumina mărturiilor istorice</i>	273
Delia Voina / Cristian-Constantin Roman	
<i>O fotografie inedită a membrilor Direcțiunii Institutului de Credit și Economii „Plugariul” din Săcădate (județul Sibiu) și câteva date cu privire la activitatea lui până în anul 1905.</i>	308
Anda-Lucia Spânu	
<i>Itinerarii culturale de cercetare a imaginilor istorice ale orașelor</i>	324
Bianca R. Karda	
<i>Arthur Miller — un dramaturg american iubit de comuniști</i>	338
Anca Elisabeta Tatai / Cornel Tatai-Baltă	
<i>Moartea ca un prag: imaginarul marii treceri în grafica cărților românești vechi (secolele XVII-XIX)</i>	346
Florin Bogdan	
<i>Cărți românești vechi tipărite la Sibiu, păstrate în colecțiile Bibliotecii Metropolitane București</i>	373
Bogdan Andriescu	
<i>Carte românească veche în Comăna de Jos și Comăna de Sus (județul Brașov)</i>	380
Delia Ileana Lugojanu	
<i>Circulația cărții românești moderne (1831-1850) imprimate în Blaj, Brașov și Sibiu, în parohiile și colecțiile brașovene (I)</i>	399
RECENZII	
László Varga	
<i>Invitație la resetare. Despre cartea bilingvă „Literatura lui Saturn. Două eseuri despre Tamás Deák”</i>	427

De ce ASTRA. ACTA BIBLIOTHECAE?

Credem cu stăruință că rostul oricărei instituții culturale este să construiască și să răspândească educație, cunoaștere, știință. Este obligația noastră ca oameni care avem grijă de binele spiritual al comunității naționale și locale din care facem parte, să le oferim permanent izvoare informaționale. Este obligația noastră să oferim aceste izvoare și comunității culturale europene în care ne integrăm.

Bibliotecile se află la un moment de răscruce în existența lor. Nu numai în România, dar în întreaga lume. Concurența noilor mijloace de informare și de cercetare îi fac pe cei direct interesați de marile arhive ale unei biblioteci a recurge la comoditatea electronică și digitală a acestora. Este și cazul instituției noastre, este cazul tuturor bibliotecilor. Trebuie să regândim activitatea noastră. Trebuie să înțelegem noi, bibliotecarii, că porțile bibliotecilor trebuie deschise larg pentru a lăsa comunitatea să se integreze și să activeze.

Bibliotecile sunt instituții versatile care își permit dezvoltarea a nenumărate linii de activitate. O bibliotecă trebuie să devină hub educațional. O bibliotecă trebuie să devină un hub pentru exprimarea comunității din care face parte. O bibliotecă trebuie să devină un hub al culturii locale. O bibliotecă trebuie să se deschidă copiilor și adolescenților. O bibliotecă trebuie să se deschidă tuturor grupurilor sociale distincte din comunitatea lor. O bibliotecă trebuie să devină un spațiu al digitizării și digitalizării și a metadatării informației fizice. O bibliotecă trebuie să devină o veritabilă arhivă, esențială pentru comunitatea sa. O bibliotecă trebuie să devină un hub al cercetării moderne.

Biblioteca Județeană ASTRA din Sibiu se află pe drumul către toate aceste obiective. Ea se înscrie astfel în linia calității și excelenței culturale, asemenea instituțiilor sale partenere din spațiul nostru urban și județean. Este onorant pentru echipa noastră să pună astfel, o nouă cărămidă la edificiul culturii sibiene și la istoria acesteia.

Prin volumul științific pe care îl inițiem cu acest prim număr, ne alăturăm și noi instituțiilor sibiene care continuă și dezvoltă sau inovează cercetarea sibiană, națională și, de ce nu, europeană. Credem că o astfel de exprimare științifică este obligatorie pentru o instituție cu arogări științifice, așa cum instituția noastră se distinge.

În anul 164 al existenței ASTRA, iată că cei care duc mai departe spiritul astrist deschid un nou capitol cultural care se așază, de asemenea, sub auspiciile dimensiunii culturale pe care ASTRA a exprimat-o în toți acești ani.

Dedicăm acest prim număr tuturor celor care au construit spiritul astrist, literați, istorici, teologi, etnologi și antropologi, oameni de știință, artiști, cercetători, muzeografi, voluntari și mai ales bibliotecari.

Sperăm că prin pașii pe care îi facem să le facem onoare și să le ducem mai departe moștenirea. Sperăm ca prin pașii aceștia să onorăm comunitatea din care facem parte, comunitatea Sibiului.

Ulterius pro cultura.

Dr. Răzvan C. POP
în numele echipei redacționale

ASTRA
acta
bibliothecae

ISTORIE MEDIEVALĂ
ȘI ARHEOLOGIE

Bulevardul Victoriei. Sibiu. O monografie

Răzvan C. POP

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU
UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
FACULTATEA DE ȘTIINȚE SOCIO-UMANE

Silviu-Gheorghe BUNEA

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ ASTRA SIBIU

Abstract: Studiul își propune să prezinte istoria și evoluția uneia dintre cele mai importante străzi ale Sibiului. Au fost abordate aspecte ce țin de evoluția alinamentului stradal, toponimie, patrimoniul construit și monumente ale memoriei locale. Articolul este structurat cronologic, în etapele sale evolutive, fiecare clădire nouă ce apare sau dispare fiind menționată în raport cu informațiile furnizate de sursele cartografice reprezentative. După prezentarea evoluției fondului construit, este ilustrat, succint, modul în care infrastructura stradală a evoluat de-a lungul timpului precum și profilul socio-economic al persoanelor ce obișnuiau să frecventeze bulevardul. În finalul articolului sunt amintite personalități ale culturii și politicii românești care au locuit, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă, pe Bulevardul Victoriei.

Cuvinte-cheie: Bulevardul Victoriei, Cartierul Iosefin, Sibiu, stradă, urbanism

Abstract: The aim of this paper is to provide a comprehensive overview of the history and evolution of one of Sibiu's most important streets. It explores key aspects such as the development of the street orientation, toponymy, key landmarks, and memorial monuments located along the boulevard. The article is structured chronologically, following the street's stages of development, with each newly erected or vanished building being mentioned in relation to the time it first emerges in the cartographic sources that were consulted. After a detailed depiction on the street's evolution through the lens of its buildings, the article examines, in a concise manner, the transformation of the street infrastructure over time, as well as the socio-economic profile of the individuals who frequented the avenue. The final parts of the paper highlight a significant number of Romanian cultural and political figures who, at various points in time, resided—either temporarily or permanently—on Victoriei Boulevard.

Keywords: Victoriei Boulevard, Iosefin district, Sibiu, street, urbanism

Străzile nu sunt doar artere de circulație al căror singur scop este de a facilita deplasarea între două locații. Fiecare stradă, pornind de la toponimia acesteia și mergând până la stilul arhitectural al clădirilor din perimetrul ei, oferă o imagine edificatoare asupra unui moment din istoria unei societăți. Trecând de la general la particular, în cadrul orașului Sibiu,

studiul istoric asupra străzilor și fondului construit s-a concentrat asupra spațiului urban situat intra-muros. Această activitate a permis sintetizarea unei imagini cuprinzătoare cu privire la istoricul fiecărei străzi din interiorul cetății, precum și prezentarea succintă a arhitecturii clădirilor¹. Până la acest moment, spațiul urban situat în extra-muros, zonă a orașului ce s-a dezvoltat începând cu perioada modernă, nu a beneficiat de un tratament similar. Desigur, nu trebuie indusă ideea că perioada modernă de dezvoltare a orașului a fost ignorată. Un număr important de lucrări de specialitate care au ca subiect principal aspecte ce țin de etapa modernă a dezvoltării orașului pot fi amintite². De asemenea, o serie de studii tratează istoria străzilor și a clădirilor din zona extra-muros a orașului, dar acest lucru s-a realizat fie doar tangențial (Avram, Crișan 1998, *passim*; Kertesz 2002, *passim*), fie s-a dat o importanță deosebită aspectului imagistic (Ivănuș 2007, *passim*).

O analiză cuprinzătoare a tuturor străzilor care pot fi încadrate în arealul urban sibian dezvoltat în perioada modernă ar depăși limitele impuse prin natura lucrării de față. În consecință, subiectul central al articolului se concentrează asupra prezentării apariției și evoluției străzii ce astăzi poartă numele de Bulevardul Victoriei. Motivele care au stat la baza acestei alegeri reies, atât din importanța și relevanța pe care artera o are în prezent, fiind una dintre cele mai intens circulate străzi ale Sibiului, cât și a faptului că ea s-a format ca parte integrantă a primului cartier extra-muros a orașului, cartierul Iosefin.

Referitor la perioada istorică anterioară dezvoltării urbane din spațiul studiat, trebuie spus că, în lucrările de specialitate consultate³, nu au fost semnalate vestigii arheologice în zona delimitată de Bulevardul Victoriei. Cea mai apropiată mențiune arheologică, identificată în „Repertoriul Arheologic al Județului Sibiu”, constă într-o greutate pentru un război de țesut din epoca bronzului, localizată pe strada Băii de astăzi (Luca *et al.* 2003, 193). Din analiza hărții realizată de Giovanni Morando Visconti (Fabini, Fabini 2020, 46) (figura 01), unica cunoscută până acum, care a fost realizată înaintea primelor intervenții masive, reies anumite aspecte. Asupra terenului din zonă, se poate observa că aliniamentul Bulevardului Victoriei era străbătut, în cea mai mare parte, de pârâul Seviș, precum și de o serie de

¹ Vezi *patrimoniul.sibiu.ro* — în cadrul acestui site sunt prezentate clădirile importante din centrul istoric al orașului Sibiu, precum și clădirile din Orașul de Sus și Orașul de Jos.

² Dintre lucrările ce tratează diferite aspecte din perioada modernă a orașului Sibiu pot fi amintite: Nistor, Marinescu-Frăsinei 1990, *passim*; Schaser 2000, *passim*; Străuțiu 2000, *passim*; Derer 2003, *passim*; Pop 2021, *passim*. De asemenea, o serie de articole de specialitate au fost dedicate studierii acestei perioade istorice și a urbanismului istoric sibian. Multe dintre ele au fost consultate drept sursă științifică pentru prezentul articol.

³ Vezi: (Luca *et al.* 2003; Munteanu, 2018)

bălți ce aveau origine antropică. Pârâul intra în cetate în vecinătatea bastionului și a Porții Cîsnădiei, susținând astfel debitul de apă necesar bălților din zvingerul dintre zidurile celei de a III-a, respectiv a V-a incintă de fortificație, zona în care se află actualul Parc ASTRA (Pop *et al.* 2018, 197). De asemenea, pârâul Seviș, de-a lungul traseului său de curgere pe aliniamentul Bulevardului Victoriei, se ramifică, cel mai probabil la intersecția dintre strada Transilvaniei și Bulevardul Victoriei. Acest nou curs al pârâului formează la rîndul său noi ramificații care, în cele din urmă, se varsă în râul Cibin (Pop *et al.* 2018, 197). Bălțile, menționate anterior, au fost localizate prin georeferențiere în cadrul unui studiu relativ recent, rolul lor fiind în mod cert legat de apărarea orașului (Pop *et al.* 2018, 187-216). Dintre bălțile aflate pe aliniamentul Bulevardului Victoriei le amintim pe acelea a căror localizare s-a putut realiza cu un grad mai mare de precizie: o baltă de mici dimensiuni în zona Cercului Militar Sibiu; trei bălți de dimensiuni reduse în perimetrul format de străzile Emil Cioran, Ilie Măcelariu și Bulevardul Victoriei, mai exact în zona complexului universitar; o baltă în zona Casei „Jauernig” (Pop *et al.* 2018, 196-197). Pentru a facilita deplasarea între bălți, au fost realizate o serie de podețe. Un astfel de podeț unea bălțile din zona fostului patinoar, cu parcelarul dintre strada Rennes și limita parcului „Sub Arini”. Un al doilea podeț lega balta din zona actualului rectorat U.L.B.S., cu parcela de pe aliniamentul sudic al Bulevardului Victoriei (Pop 2023, 183).

Următoarea etapă importantă, care a generat transformări semnificative asupra terenului din zona în care se află astăzi Bulevardul Victoriei, a fost determinată de intențiile pe plan militar ale administrației habsburgice. Mai exact, la finele secolului al XVII-lea, autoritățile austriece doreau construirea unei impozante citadele de tip Vauban. Terenul ales pentru acest proiect era împărțit în 16 parcele. Lista proprietarilor acestor parcele includea parohia evanghelică a orașului, breasla aurarilor, o serie de familii înstărite, printre care cea a primarului Sibiului din acel moment, Peter Weber von Hermannsburg. Proprietarii au fost despăgubiți de către administrația centrală în urma pierderii terenurilor (Pop 2007, 247). Demararea construcției citadelei are loc la începutul anului 1702 (Czekelius 1976 B, 4), însă un an mai târziu lucrările sunt sistate (Pop 2007, 247). Motivele care au stat la baza acestei decizii au fost atât resursele financiare exagerate necesare unui asemenea proiect, dar mai ales Răscoala curuților, eveniment ce izbucnește în luna iunie al aceluiași an.

Două hărți din secolul al XVIII-lea oferă informații importante cu privire la modul în care citadela urma să fie amplasată. Este vorba despre *Plan von der Haupt Hermannstadt in Siebenbürgen Verificint* din anul 1751 (Fabini, Fabini 2020, 46) (figura 02) și *Plan von dem bey Hermannstadt befindlichen sogenannten Citadelle. October 1772* (Borș *et al.* 2018, 147) (figura 03).

Pe baza celor două hărți menționate, luând în considerare reprezentarea cursului pâ râului Seviș, se poate conchide că bulevardul trecea prin mijlocul viitoarei citadele. De asemenea, o serie de raveline se suprapuneau peste părți din suprafața Bulevardului Victoriei. Acestea din urmă se aflau în vecinătatea străzilor Șaguna și Banatului, dar și a străzii Transilvaniei, precum și pe locul viitoarei reședințe de vară a mitropolitului Ardealului. După punctul de intersecție cu strada Transilvaniei, Bulevardul Victoriei intra pe teritoriul extravilan al Sibiului, existând și un drum care marca grădinile din jurul pâ râului.

Abandonarea proiectului citadelei a reprezentat punctul de pornire pentru formarea primului cartier extra-muros a Sibiului. Crearea acestei suburbii, dar și ale celorlalte care au urmat, a reprezentat o nevoie stringentă a perioadei. Din punct de vedere demografic, populația Sibiului crescuse de la un număr de aproximativ 10.000 de locuitori, în anul 1710, la 15.000 de locuitori, în anul 1790—valorile expuse nu includ și garnizoana cantonată aici. În anul 1839, populația ajunge la 18.000 de locuitori (Schaser 2000, 111). Cu alte cuvinte, într-o perioadă de aproximativ 100 de ani, populația orașului se dublase. Un alt factor ce a contribuit la această creștere demografică marcantă a fost chiar începerea construcției citadelei—prin aflulul unui număr de aproximativ 3.000 de persoane necesare realizării ei (Pop 2007, 246; Fabritius-Dancu 1983, 44). Pe lângă cauzele menționate, se mai adaugă și Edictul de Concivilitate al Împăratului Iosif al II-lea, emis în anul 1781, ce a favorizat migrarea populației dinspre mediul rural spre cel urban.

Formarea și evoluția Bulevardului Victoriei este indivizibil legată de apariția acestui prim cartier extra-muros, cartier căruia i s-a dat numele de Iosefin. Procesul de dezvoltare poate fi cuprins cronologic între începutul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. O bună perioadă de timp după sistarea lucrărilor în anul 1703, terenul a avut diverse utilități. La început, acesta rămâne pustiu și neîngrijit apoi, armata habsburgică și Magistratul orașului hotărâsc amenajarea unor magazii de lemne și folosirea terenului pentru pășunat (Pop 2007, 247). În același timp, armata mai folosea terenul și ca spațiu de instrucție pentru soldați (Schaser 2000, 122). Au loc intervenții și asupra structurii deja existente ale fortificațiilor. În acest sens, Magistratul orașului apelează la breasla olarilor pentru a demantela zidul din zona Porții Cisnădiei (Czekelius 1976 A, 6).

Momentul începerii amenajării urbane a noului cartier se leagă de vizita de trei zile la Sibiu a Împăratului Iosif al II-lea (anul 1773) (Sigerus 2011, 40), acesta oferind terenul destinat construirii citadelei administrației locale pentru realizarea de noi locuințe. (Schaser 2000, 122) Oficial, proiectul citadelei este abandonat în anul 1782 când, prin decret imperial, doar

orașele Alba Iulia și Deva sunt desemnate așezări urbane fortificate (Derer 2003, 65).

Procesul de parcelare a cartierului Iosefin începe tot în anul amintitei vizite a lui Iosif al II-lea, acum fiind realizate primele 33 de parcele (Sigerus 2011, 39). La început, beneficiari ai noilor loturi de pământ au fost meseriașii care au venit odată cu demararea lucrărilor la citadelă, precum și funcționarii administrației habsburgice (Fabritius-Dancu 1983, 44). Nici elita orășenească nu a fost exclusă, beneficiind de parcelarea noului teren, a amenajat grădini impozante în spiritul epocii (Schaser 2000, 122). Eterogenitatea etnică și socială din zona urbană extra-muros a creat la început și probleme de ordin organizatoric. La acel moment, un rol important în ceea ce privește modul de organizare al comunităților din suburbii au avut-o *vecinătățile*. Acestea reprezentau o formă de întrajutorare introdusă în Transilvania de către populația săsească, iar mai târziu preluată și în rândul comunităților românești. Vecinătățile aveau responsabilități clare în cadrul orânduirii orașului. Existau vecinătăți la nivel de suburbie sau chiar la nivel stradal, iar printre atribuțiile lor se număra menținerea curățeniei stradale, iluminarea străzilor în funcție de momentul zilei sau condițiile meteorologice, precum și întrajutorarea comunitară. Pentru un timp, un aspect important al vecinătăților a fost caracterul etnic strict german, apartenența la o vecinătate fiind condiționată de acest lucru (Schaser 2000, 181). Omogenitatea etnică nu a putut fi menținută și în exteriorul cetății.

La început, au existat diferențe între drepturile cetățenilor aflați în interiorul cetății și cei din exterior. Având în vedere acest aspect, noile suburbii ale secolului al XVIII-lea, au apelat la autoritățile de la Viena, slăbind astfel influența Magistratului orașului (Schaser 2000, 111). În acest sens, atitudinea binevoitoare a împăratului Iosif al II-lea a fost decisivă (Schaser 2000, 111-112; Derer 2003, 51). El acordă, începând cu anul 1773, locuitorilor din viitorul cartier Iosefin o scutire de impozite pentru o perioadă de 10 ani (Derer 2003, 65). Luarea acestei decizii a fost cel mai probabil favorizată și de faptul că, în zona vizată la acel moment existau puține clădiri, pierderile financiare suferite fiind astfel minimale, iar, pe de altă parte, scutirea încuraja perspectivele viitoare de dezvoltare ale cartierului. În anul 1780, are loc recunoașterea oficială a vecinătății cartierului Iosefin, respectivul an fiind considerat și momentul oficial al fondării. Acest aspect reiese și din faptul că, 100 de ani mai târziu, este sărbătorit centenarul suburbiei (Sigerus 1997, 68). În anul 1786, Împăratul Iosif al II-lea ordonă ca diferențele dintre locuitorii din interiorul orașului Sibiu și cei din suburbii să fie înlăturate (Schaser 2000, 122; Derer 2003, 65), iar din anul 1796, autoritățile locale aprobau ca toți proprietarii de case să fie convocați la adunările vecinătăților, fără a se mai ține seama de profilul etnic (Schaser

2000,182). Având în vedere susținerea de care comunitatea din cartierul Iosefin s-a bucurat din partea împăratului, se poate considera că numele dat suburbiei a fost unul inspirat.

Trecând la cazul specific al Bulevardului Victoriei, limitele de astăzi ale străzii sunt delimitate de strada Andrei Șaguna și strada Avrig. La baza formării actualului Bulevard al Victoriei s-au aflat trei artere, strada Schewis (*Schewisgasse*), promenada „Sub Arini” și strada Fabini (*Fabinistrasse*) (Dobrotă 2018, 348-349). Promenada este inclusă, cu timpul, în strada Fabini. Toponimia lor a suferit modificări în funcție de succesiunea regimurilor politice. Anul 1873 este momentul în care autoritățile orășenești oficializează denumirile străzilor aflate în suburbii (Sigerus 1997, 65). Cea mai mare parte a Bulevardului Victoriei era cuprinsă de strada Schewis. Ea era delimitată între străzile actuale Andrei Șaguna și Gheorghe Șoima (Dobrotă 2018, 347). Denumirea venea de la Iazul Seviș, situat între Rășinari și pădurea Dumbrava. Din acest iaz porneau două canale, astăzi acoperite, unul dintre ele fiind, în linii mari, paralel cu Bulevardul Victoriei (Dobrotă 2018, 348).

Începând cu anul 1917, strada a primit numele de Arz von Straussenburgasse (Sigerus 1997, 113; Pepene *et al.* 2007, 154; Dobrotă 2018, 348). Arthur Arz von Straussenburg a fost un ofițer superior al armatei austro-ungare, iar în martie 1917 este numit Șef al Marelui Stat Major al Armatei Cezaro-Crăiești. El se naște la Sibiu în anul 1857 și moare la Budapesta în anul 1935 (Sigerus 1997,113; Pepene *et al.* 2007, 154). Bacalaureatul îl susține la Gimnaziul Evanghelic Săsesc din Sibiu, astăzi Colegiul Național „Samuel von Brukenthal”, iar apoi urmează cursurile Academiei de Științe Juridice din Sibiu. Finalul pregătirii sale educaționale are loc în cadrul Academiei Militare Tereziene de la Wiener Neustadt (Dobrotă 2018, 348).

Schimbarea de ordin administrativ-teritorial survenită la sfârșitul Primului Război Mondial a generat la rândul său o modificare a toponimiei stradale. După Marea Unire din 1918, noul nume al străzii este Carmen Sylva—pseudonimul literar al reginei Elisabeta, soția primului rege al României, Carol I. Unele surse plasează schimbarea de nume în anul 1919 (Sigerus 1997,113; Dejugan 2016, 433), iar altele în cursul anului 1921 (Dobrotă 2018, 348). Indiferent de momentul exact al schimbării, mesajul este același, o personalitate a fostului Imperiu Austro-Ungar este înlocuită cu una reprezentativă pentru monarhia românească.

O nouă modificare a regimului politic a adus din nou schimbări în ceea ce privește toponimia stradală. Începând cu anul 1948, strada Carmen Sylva, primește numele de A. I. Vișinski (Rusu 2022, 413; Dobrotă 2018, 349; Sigerus 1997, 113). Andrei Ianuarievici Vișinski a îndeplinit mai multe funcții în cadrul U.R.S.S. A fost procuror general în timpul proceselor publice de la Moscova din perioada stalinistă, precum și ministru al afacerilor

externe al U.R.S.S. în perioada 1949-1953. De asemenea, acesta a fost principalul reprezentant oficial al Uniunii Sovietice în perioada instaurării comunismului în România (Dobrotă 2018, 349).

A doua stradă componentă a actualului Bulevard Victoria a fost strada Fabini (*Fabinistrasse*). Ea apare în documentele oficiale începând cu anul 1908 (Dobrotă 2018, 349). O delimitare a acesteia ar fi între strada Gheorghe Șoima și strada Avrig. Asemenea străzii Schewis, în perioada interbelică, strada Fabini a purtat nume ale membrilor Casei Regale a României. Începând cu anul 1921, strada s-a numit Principesa Ileana, fiica cea mică a regelui Ferdinand I al României și a reginei Maria, iar din anul 1933, strada Principele Nicolae, fratele mai mic al regelui Carol al II-lea al României. (Dobrotă 2018, 348) Denumirile nu erau folosite în mod unitar, pe planul orașului din anul 1921 apare ca strada Fabini (Dobrotă 2018, 348). Începând cu anul 1945, primește în premieră numele de Bulevardul Victoriei, iar din anul 1965, se unește cu strada A.I. Vîșinski, formând actualul Bulevard al Victoriei. Semnificația simbolică a acestei denumiri este greu de stabilit cu exactitate. În anul 1945, când strada Principele Nicolae primește acest nume, cel mai probabil se făcea referire la victoria trupelor sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial sau la victoria generală a Aliaților. Fiind o denumire versatilă, ea nu a avut parte de o schimbare după prăbușirea regimului comunist. Indiferent de semnificația inițială, numele actual poate fi asociat cu orice mare victorie politică sau militară din istoria națională.

Referitor la parcelarea și evoluția aliniamentului Bulevardului Victoriei, ea poate fi determinată doar prin analizarea atentă a surselor cartografice existente. O hartă datată în anul 1772 (Borș *et al.* 2018, 147) (figura 03), surprinde aliniamentul viitoare străzi înainte de parcelarea sa. Sectoare parcelate pot fi identificate pe aliniamentul stâng al actualei străzi Andrei Șaguna, precum și pe aliniamentul drept al străzii Dealului. De asemenea, se pot observa perimetre trasate pe strada Crișanei, zona din spate a acestor suprafețe reprezentând una dintre limitele viitorului bulevard. În plus, harta include două clădiri aflate, cel mai probabil, în zona în care se află astăzi sediul secundar al Primăriei Municipiului Sibiu și Facultatea de Litere și Științe Socio-Umane. Legenda hărții reține aceste clădiri ca fiind magazine ale orașului. Totodată, harta relevă trei lacuri de dimensiuni reduse în zona din fața Sediului B al Primăriei Municipiului Sibiu. Acestea sunt ulterior unite pentru a se amenaja un lac de decantare, integrat în structura de canalizare a orașului.

Ridicarea topografică Iosefină (<https://maps.arcanum.com>) (figura 04), realizată în perioada 1763-1787, surprinde o serie de grădini pe aliniamentul Bulevardului Victoriei. La intersecția cu străzile Banatului și Andrei Șaguna, în zona în care astăzi se află sediul Facultății de Științe Socio-Umane și

Facultatea de Litere, este surprinsă o singură construcție, posibil unul dintre depozitele reprezentate în harta din 1772. Faptul că zona Bulevardului Victoriei conținea, la finalul secolului al XVIII-lea, grădini, este punctat și de o a doua hartă din același an (Borș *et al.* 2018, 147). Trebuie menționat că în respectiva hartă era reprezentată doar tangențial zona Bulevardului Victoriei.

Următoarea sursă cartografică importantă ce prezintă evoluția bulevardului poate fi datată în anul 1857 (figura 05). Se poate observa că lacul de decantare este deja amenajat, iar majoritatea limitelor bulevardului sunt punctate de grădini. Cu privire la clădirile realizate până la acel moment, harta ne oferă câteva informații prețioase. Pe terenul pe care se află astăzi Rectoratul Universității „Lucian Blaga” Sibiu, se observă o clădire principală ce are în parcelarul său trei structuri anexe. Este vorba de reședința colonelului Josef Theseo (figura 06). Aceasta a fost construită în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, fiind prima clădire reprezentativă din aliniamentul Bulevardului Victoriei. În anul 1777, autoritățile militare îi dau colonelului Josef Theseo, pentru a-și construi o locuință, o suprafață mare din terenul rezervat inițial edificării citadelei. Magistratul orașului s-a opus, adresându-se instanțelor de judecată. În cele din urmă, Theseo a avut câștig de cauză, primind aprobare pentru ridicarea clădirii (Sigerus 1928, 108). În opinia cronicarului sibiuan Emil Sigerus, Theseo a reușit să câștige procesul beneficiind de influența prietenilor săi masoni (Sigerus 1928, 108). Construirea clădirii a avut loc între anii 1777-1782 (Sigerus 1922, 26), o perioadă relativ lungă din cauza lipsei de resurse financiare cu care s-a confruntat noul proprietar. Theseo spera să vândă casa comunității masonice din oraș, însă aceștia l-au susținut doar cu un împrumut de 800 de guldeni și au închiriat un spațiu pentru amenajarea unui templu masonic la etajul casei. Poziționarea ei în afara orașului și condițiile foarte precare ale drumului din suburbie, i-au făcut pe masonii sibiieni să renunțe la contractul de închiriere în anul 1786 (Sigerus 1922, 26-27).

Harta din anul 1857 (figura 05) mai surprinde o serie de clădiri pe aliniamentul format din zona Facultății de Litere și Științe Socio-Umane, clădirea fostului Palat al Consistoriului Arhidiecezan Sibiu, precum și fostul Palat de Justiție, aflat astăzi în paragină. De asemenea, pot fi observate primele clădiri pe parcelele numerotate. În acest sens, se pot distinge clădiri pe parcelele cu numerele 16 și 28, aflate pe aliniamentul dintre străzile Ioan Rațiu și Transilvaniei, iar pe aliniamentul format din străzile Rennes și Transilvaniei se pot observa clădiri pe parcelele 13, 17, 19 și 27. Alte imobile se regăsesc pe terenul actualelor cămine studențești, în zona complexului fostei cazarme de cavalerie și a fabricii Euroconf, parte din vechiul sediu al fabricii de zahăr.

O altă clădire ce iese în evidență pe harta sus-menționată se află pe parcelarul pe care, actualmente, se regăsește fosta Reședință de Vară Mitropolitană. Cel mai probabil, clădirea reperată pe harta din anul 1857

este imobilul construit de negustorul Constantin Hagi Popp. Începând cu anul 1787, acesta și-a amenajat zona sub forma unei frumoase grădini de vară (Abrudan 2021, 736-737). Nu poate fi precizat cu exactitate dacă clădirea ce apare pe hartă a fost ridicată de Hagi Popp sau de fiul său, Zenovie Pop. Cert este că, în anul 1826, clădirea exista, acolo petrecându-și verile soția lui Hagi Pop, doamna Păuna Pop (Abrudan 2021, 738). Zenovie Pop hotărăște să părăsească Sibiu în anul 1832 și să transfere întreaga afacere pe care o administra la Viena. Cu acest prilej, grădina este vândută primarului sibian Joseph von Wayda. Rămâne în proprietatea familiei acestuia până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când este cumpărată de mitropolitul Andrei Șaguna pentru suma de 6.000 de guldeni (Sigerus 1922, 211, Abrudan 2021, 738-739). Andrei Șaguna a adus modificări și amplificări locuinței de vară. Pe planul orașului realizat în aceeași perioadă de Johann Böbel, clădirea nu se mai regăsește, semn că a fost demolată (Abrudan 2021, 741). Tot Andrei Șaguna a amplasat în grădină statuia unui leu dormind, această lucrare fiind realizată în cinstea guvernatorului Transilvaniei, Karl Schwarzenberg (Sigerus 1922, 211; Abrudan 2021, 740-741).

Inițiativa pentru construirea actualei clădiri (figura 07) are loc în anul 1900 (Abrudan 2021, 745-746), ea aparținând mitropolitului Ioan Mețianu. Proiectul a fost realizat de arhitectul Carl Heinrich Eder și avea rolul de a servi drept reședință pentru mitropoliții ortodocși. În timpul regimului comunist, mai exact din luna septembrie a anului 1953, clădirea a devenit sediul Casei Pionierilor din Sibiu (Sfasta 1953, 3). Ea a fost abandonată în perioada post-comunistă, după retrocedarea sa către Arhiepiscopia Ortodoxă a Sibiului, iar parcela a fost reorganizată în alte două de mai mici dimensiuni. În anul 2018 (Ordin nr. 2.977/2018), clădirea a fost clasată ca monument istoric de către Ministerul Culturii, la finalul unui lung și anevoios proces. Peste drum de Reședința de Vară a Mitropolitului, probabil în zona în care astăzi se află căminele Universității „Lucian Blaga” Sibiu, harta din anul 1857 mai reține o clădire, de dimensiuni reduse. Alte câteva imobile ce pot fi identificate pe această hartă se regăsesc în zona complexului fostei cazarme de Cavalerie și a fabricii Euroconf.

Un ultim imobil important ce poate fi reperat pe harta din anul 1857 este actuala clădire a Spitalului Clinic Militar de Urgență Sibiu (figura 08). Piatra de temelie a spitalului este pusă la data de 25 iulie 1852 (Barb *et al.* 2014, 71-72), la acel eveniment fiind prezent și împăratul habsburg, Franz Joseph I. Corpul central al spitalului este finalizat în anul 1857 (Barb, *et al.* 2014, 71-72). Destinația inițială a clădirii a fost aceea de a găzdui Școala de Cadeți. Începând cu anul 1856, imobilul este transformat în spital militar (Barb *et al.* 2014, 71-72, 85). Suprafața totală a spitalului este de peste 25.000 m² fiind, la momentul actual, a treia clădire ca volum din oraș. În ca-

drul planului oraşului de la 1911 (figura 09), în apropiere de spital se mai remarcă două construcţii ce au planul în forma literei L. În registrul de adrese al oraşului Sibiu din anul 1882, se precizează că la numerele 38 şi 40 de pe Bulevardul Victoriei funcţionează depozitul de artilerie şi praf de puşcă al autorităţilor austro-ungare (Adressbuch 1882, 93). Importanţa strategică a acestor clădiri a crescut în perioada celor două războaie mondiale.

Următoarea hartă importantă în evoluţia Bulevardului Victoriei este din anul 1875 (Krabs 1875) (figura 10). Prima clădire nouă ce poate fi reperată pe această hartă este actualul sediu secundar al Primăriei Sibiu (figura 20). Din punct de vedere arhitectural, clădirile situate pe Bulevardul Victoriei reflectă stilul eclectic specific sfârşitului secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. În prezent, pornind din zona Piaţa Unirii şi intrând pe Bulevardul Victoriei, sediul primăriei este primul imobil care atrage atenţia. Clădirea are o lungă tradiţie în a servi ca sediu al autorităţilor administrative orăşeneşti, dar iniţial aceasta a avut un rol cu totul diferit. Magistratul oraşului a încercat, la începutul secolului al XVIII-lea, să îşi crească veniturile prin vânzarea de bere, instituţia obţinând licenţă de producere şi comercializare. Din păcate, reuşita antreprenorială a fost limitată, majoritatea populaţiei urbane continuând să prefere consumul de vin, singurii consumatori interesaţi de bere fiind alogenii şi militarii. Prima berărie a oraşului a fost deschisă în anul 1717, începând cu anul 1769, Magistratul oraşului alegând să o închirieze pentru creşterea profitului (Sigerus 1922, 129).

O ultimă încercare a Magistratului de a obţine venituri din comerţul cu bere a avut loc la începutul secolului al XIX-lea, când decide să construiască o nouă fabrică, vechea berărie aflându-se la acel moment pe strada Turnului. Spaţiul ales a fost pe terenul pe care se află astăzi sediul secundar al Primăriei. Finalizarea lucrărilor are loc în anul 1808, costurile de construcţie ridicându-se la suma de 16.500 guldeni (Sigerus 1997, 53). Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în oraş se deschid tot mai multe berării, concurenţa determinând falimentul fabricii orăşeneşti. Din anul 1851, clădirea este închiriată de către Oficiul de Finanţe, iar câţiva ani mai târziu a fost cumpărată şi transformată în spaţiu pentru birouri (Sigerus 1922, 28-29). Având în vedere că imobilul a fost folosit în scop administrativ încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este puţin plauzibil ca autorităţile austro-ungare care au utilizat anterior clădirea drept Palat de Finanţe să o fi demolat, mai ales că ea fusese construită recent. Cel mai probabil, clădirea a suferit modificări structurale la sfârşitul secolului al XIX-lea, dobândind astfel, în mare măsură, aspectul de astăzi. Între anii 1921-1947 aici a funcţionat Institutul de Artă Grafică „Dacia Traiană”, importantă tipografie românească din perioada interbelică (www.patri-moniul.sibiu.ro B). După instaurarea regimului comunist, sediul Primăriei

din Sibiu a fost mutat din clădirea actualului Muzeu de Istorie „Casa Altemberger”, loc în care funcționase mai bine de 400 de ani, în fostul Palat de Finanțe al statului austro-ungar. Începând cu anul 2006, sediul principal al primăriei este transferat pe strada Samuel von Brukenthal (www.patrimoniul.sibiu.ro A), clădirea de pe Bulevardul Victoriei devenind un sediu administrativ secundar. În prezent, aici funcționează Direcția de Asistență Socială și Direcția Fiscală Locală, precum și Serviciul de Stare Civilă.

O altă clădire ce poate fi reperată pe harta din anul 1875 este Palatul lui Jauernig, situat astăzi pe Bulevardul Victoriei la nr. 2-4. La acel moment palatul pare a fi doar parțial edificat, pe sursa cartografică amintită fiind reprezentat doar corpul central al clădirii de astăzi. Ridicarea franciscană (<https://maps.arcanum.com>) (figura 11), realizată în jurul anului 1858, redă trei clădiri distincte pe parțel, rolul acestora fiind incert. Presa locală a orașului oferă anul 1887 (Oprișiu 2007, 15) ca dată a finalizării construcției, ceea ce ar fi în acord cu informațiile oferite de sursele cartografice. Arhitect a fost Carl Heinrich Eder, personalitate de a cărui nume se leagă și alte clădiri importante din patrimoniul arhitectural al orașului Sibiu. Destinația clădirii în momentul în care a fost construită a fost aceea de a oferi camere de închiriat, cu alte cuvinte, de a servi ca hotel. Conform informațiilor culese din presa vremii, se pare că edificiul a constituit un punct de atracție pentru medici. Ei închiriau adesea camere pentru a locui, dar își deschideau și propriile cabinete pentru consultații medicale (** Tribuna, 1889, 952; *** Telegraful Român, 1910, 116; *** Foaia poporului, 1910, 4; *** Unirea, 1911, 607). Spațiul a găzduit vremelnice redacțiile unor publicații locale. Dintre acestea amintim: Revista Economică, înființată în anul 1899 de către Corneliu Diaconovici (Ivănuș 2000, 139-144; *** Telegraful Român, 1901, 585) și Revista Luceafărul (** Radical, 1993, 2), care a apărut la Sibiu între anii 1906-1911. La ora actuală, spațiile sunt utilizate de către Colegiul Agricol „Daniil Popovici Barcianu” Sibiu. Starea fațadei clădirii este destul de avariată.

Harta din anul 1875 punctează, în zona în care astăzi se află Cercul Militar Sibiu, două imobile, iar în zona Facultății de Științe Socio-Umane pot fi depistate alte patru construcții. Pe insula urbană unde se află Rectoratul universității sibiene, exista doar o clădire pe aliniamentul străzii, probabil Casa Theseo, având o curte interioară. În rest, până la strada Rennes, sunt doar grădini, aliniamentul dintre străzile Rennes și Justiției fiind complet edificat. Alte modificări importante nu există pe această hartă față de cea precedentă.

Pe aliniamentul dintre străzile Ioan Rațiu și Transilvaniei, identificăm primele clădiri pe parcelele cu numerele 9 (număr al străzii Ioan Rațiu), 16, 20 și 28, precum și pe parcela aflată la intersecția cu strada Transilvaniei.

În grădina în care se află actuala reședință de vară a mitropolitului, exista pe colțul de vest un imobil, astăzi dispărut, situat pe o parcelă distinctă. Terenul pe care se află Cazarma de Cavalerie este redus edificat, urmat de Fabrica de Zahăr, existentă și astăzi, dar mascată de clădirea modernă a fabricii. Spitalul Garnizoanei era deja realizat în forma pe care o cunoaștem în prezent.

Ridicarea topografică franciscano-iosefină (<https://maps.arcanum.com>) (figura 12) a fost realizată la finalul secolului al XIX-lea. Pentru zona în care se află Bulevardul Victoriei, ridicarea topografică trebuie să fi avut loc în anul 1884 sau anterior acestuia. Principalul motiv ce ne conduce la această concluzie este prezența pe hartă a *Gesellschaftshaus/Casa Societății* (figura 13). Clădirea se regăsea în același spațiu pe care se află astăzi Cercul Militar Sibiu. Inaugurarea a avut loc în anul 1884 (Ittu 2023, 243-244) cu ocazia desfășurării „Zilelor Asociațiilor”. Tema evenimentelor organizate în acele zile s-a centrat în jurul așezării sașilor în Transilvania. Finalizarea acestei construcții a fost și un mod prin care comunitatea săsească și-a putut afirma rolul istoric, dar și potențialul cultural și economic pe care îl aveau la acel moment (Ittu 2023, 243-244). Clădirea dispunea de o sală principală foarte spațioasă, ce era folosită pentru spectacole de teatru, baluri, expoziții și întruniri politice (Ittu 2023, 244). Pe lângă această zonă centrală, existau și încăperi laterale mai mici care aveau utilizări similare (Moldovan, 1911, 28). După anul 1918, clădirea va purta numele de Casa Societății „Urania”, aici funcționând și un cinematograf (Ittu 2023, 244). Casa societății a fost gazda multor evenimente culturale importante, de la expoziții și concerte diverse, la cursuri de dans și pictură (** Telegraful Român, 1885, 480; *** Tribuna, 1902, 682; *** Gazeta Transilvaniei, 1902, 5; *** Telegraful Român, 1909, 385; *** Telegraful Român B, 1911, 479; *** Telegraful Român A, 1913, 171). Important de menționat este că, tot aici, a fost expus și cel de al doilea model de avion a lui Aurel Vlaicu (** Foaia poporului C, 1911, 7).

Pe lângă derularea unor activități culturale, clădirea a reprezentat și un important punct de întâlnire în scopuri politice. În sala cea mare a clădirii erau invitați alegătorii pentru a dezbate diferite proiecte de lege, iar uneori se întâlneau chiar pentru a protesta față de anumite inițiative legislative (** Tribuna A, 1891, 51; *** Tribuna A, 1897, 1022). Clădirea dispunea și de un restaurant destul de încăpător, având în vedere că era capabil să acomodeze 500-600 de oameni, așa cum s-a întâmplat în momentul protestului românilor cu privire la legea maghiarizării numelor de comune (** Tribuna B, 1897, 1071; *** Tribuna C, 1897, 1074). Fiindu-le refuzată cererea de a utiliza sala cea mare a clădirii, Ioan Rațiu le propune participanților să meargă la „bere” în restaurantul aflat în aceeași locație, iar la plecare, protestatarii au organizat un marș prin oraș into-

nând imnul „Deșteaptă-te, române!” (***) Tribuna B, 1897, 1071; *** Tribuna C, 1897, 1074).

Incinta acestei clădiri poate fi considerată punctul simbolic de implementare al proiectului ce urmărea introducerea energiei electrice în întreg Sibiu. În perioada 29 iunie–10 iulie 1893, a fost organizată la *Gesellschaftshaus* o expoziție dedicată electricității (Stancu 2019, 179). Scopul expoziției era de a arăta populației utilitatea noii forme de energie, de a stârni interesul față de aceasta și de a familiariza comunitatea locală cu privire la viitoarea electrificare a Sibiului, urmărindu-se și atragerea de potențiali investitori. Clădirea însăși fusese, cu un an mai devreme, prevăzută cu iluminat electric furnizat de Fabrica de Textile „Scherer” (Sigerus 1997, 72). Dispozitivele electrice care au funcționat în expoziție au fost o presă tipografică, un război de țesut mecanic, un strung, un fierăstrău drept și unul rotund, un sfredel, precum și mai multe mașini de cusut (Stancu 2019, 179). Clădirea este grav avariata de un incendiu în anul 1938, iar ulterior, demolată și într-un final, pe această parcelă va fi construit Cercul Militar Sibiu (Ittu 2023, 243-244).

Ridicarea francesco-iosefină prezintă o imagine a bulevardului în care grădinile încă dominau. Până la aliniamentul străzii Rennes, regăsim grădini pe ambele părți ale Bulevardului Victoriei. Existau clădiri la numerele 16 și 28, spațiul ocupat de grădini continuând până în dreptul Cazarmei de Cavalerie, parcul interior al acesteia fiind deja amenajat. Tot acum apar și primele parcelări în zona străzilor Martin Hochmeister și Luarea Bastiliei, două dintre parcele formând frontul de pe Bulevardul Victoriei.

Alte două hărți de la finalul secolului al XIX-lea relevă puține modificări față de ridicarea franciscan-iosefină. Prima dintre ele, datată în anul 1880 (Wagner, Debes 1881, *passim*) (figura 14) vine cu mai multe noutăți. Pe aliniamentul format între străzile Transilvaniei și Ioan Rațiu a fost marcat un singur imobil. De asemenea, mai pot fi identificate clădiri în mijlocul parcularului cu actualul nr. 20, precum și pe parcela aflată la intersecția cu strada Transilvaniei. În zona de intersectare cu strada Transilvaniei, aliniamentul stradal al Bulevardului Victoriei prezintă o șicană. Acest lucru se datorează cursului pâraului Seviș, curs de apă ce poate fi remarcat și pe celelalte hărți istorice. Zona în care se află Cazarma de Cavalerie este redus edificat, existând doar imobilul de la stradă, prezent și astăzi. Este urmat de fabrica de zahăr, mascată de întreprinderea modernă „Euroconf”. Fabrica de zahăr a funcționat ca magazie de armament încă din anul 1882 (Sigerus 2011, 58).

A doua hartă, realizată între anii 1878-1883 (Borș *et al.* 2018, 171) (figură 15) prezintă aproape neschimbată zona, cu excepția clădirii Arsenalului și a Parcului „Sub Arini”. Primele lucrări de amenajare a zonei pe care se întinde astăzi parcul au avut loc în anul 1856 (Klemens, Vlăduț 2008,

35-42). În această perioadă au fost inaugurate cele două drumuri principale ale viitorului parc și au fost plantați 927 de arbori, îndeosebi tei, plop și arini. Începând cu anul 1882, administrarea parcului este preluată de „Societatea pentru Înfrumusețarea Orașului” (Klemens, Vlăduț 2008, 35-42). Această asociație aduce arbori exotici, construiește o fântână arteziană și amenajează, la inițiativa primarului din acel moment, Wilhelm Edler von Hochmeister (Sigerus 2011, 103), un pavilion de muzică. Această Societate a asigurat administrarea și dezvoltarea parcului până în anul 1925. În acest interval de timp au fost realizate alte alei și sunt plantați arbori și specii noi de flori, fiind introdus și iluminatul electric. În prezent, în Parcul „Sub Arini” cresc 98 de specii de arbori și arbuști (Klemens, Vlăduț 2008, 35-42).

Privitor la spațiul în care se afla Arsenalul Sibiului, în continuarea Spitalului Militar, informațiile pe care le oferă sursele cartografice sunt sumare. De pe hărțile ce pot fi datate în anii 1857-1858 (<https://maps.arcanum.com>) (figurile 05 și 11) se poate observa că terenul era parcelat, fiind amenajate o serie de grădini ce se aflau în administrația armatei imperiale. La acel moment, pe hărțile menționate nu sunt înscrise imobile. Prima hartă pe care se pot observa construcții noi în zona Arsenalului este ridicarea francisco-iosefină a Sibiului (<https://maps.arcanum.com>).

Gravura August Spörner (Spörner 1883) (figura 17), ce poate fi datată tot în jurul anului 1883, confirmă informațiile oferite de hărțile precedente, dar, prin specificul ei, oferă o serie de detalii care nu puteau fi obținute din hărți. Cu privire la clădirea sediului secundar al Primăriei Sibiu, se poate observa că este formată din patru corpuri și o curte interioară. Lacul de decantare din fața clădirii este amenajat cu lemn și aproape sec, probabil datorită începerii lucrărilor la viitorul Parc „Elisabeta”.

În zona parcelarului actuali Facultăți de Științe Socio-Umane este reprezentat un imobil de lemn, dar nu se remarcă încă patinoarul. Acest fapt se poate datora și momentului din an în care gravura a fost realizată. Cronica lui Emil Sigerus, precum și altă lucrare secundară, menționează deschiderea patinoarului în anul 1877, „lângă curtea meșterului fântânar din strada Schewis” (Sigerus 1997, 67; Pepene *et al.* 2007, 156). Tot Sigerus precizează că, începând cu anul 1884, patinoarul este alimentat cu lumină electrică de la fabrica de textile „Scherer” (Sigerus 1997, 68), iar 10 ani mai târziu, în proximitatea patinoarului, se construiește și un pavilion (Sigerus 1997, 73). Din aceste informații reiese că amenajările mai importante au fost realizate anterior gravurii, construcția reperată pe gravură putând fi cea a meșterului fântânar precizat de Sigerus. Mai mult decât atât, raportându-ne la modul în care presa prezintă activitățile desfășurate în zona patinoarului, pe timp de vară erau organizate expoziții zootehnice, în timp ce pavilionul era utilizat pentru expoziții din domeniul agronomiei

(*** Tribuna B, 1899, 841; *** Tribuna C, 1899, 861; *** Foaia poporului, 1899, 466) sau uneori pentru expoziții de artă (*** Telegraful Român A, 1911, 383; *** Telegraful Român B, 1913, 347). Poate fi emisă ipoteza că, pe timp de vară, înainte ca pavilionul să fie construit, nu existau amenajări permanente pentru patinoar, ceea ce ar explica de ce nu se află și pe Gravura Spörner.

Indiferent de momentul inaugurării patinoarului, site-ul oficial al municipiului Sibiu menționează desființarea acestuia în anul 1936 (www.patrimoniu.sibiu.ro C). Celelalte clădiri indicate anterior pe hărți, precum este cazul Casei Theseo, apar și pe gravură. Demnă de menționat este și terasa cu bere amenajată la intersecția cu strada Ioan Rațiu, reprezentată în lucrarea grafică.

Primul sfert al secolului al XX-lea reprezintă perioada în care Bulevardul Victoriei se transformă tot mai mult în ceea ce cunoaștem astăzi. Prin intermediul unei hărți de la nivelul anului 1914 (Freytag, 1914), se pot observa cele mai importante transformări urbanistice. O serie de clădiri menționate anterior se păstrează, suferind modificări minore. Din seria acestora face parte sediul secundar al Primăriei, care la acel moment funcționa încă drept local al administrației financiare austro-ungare. De pe hartă se remarcă faptul că imobilul era structurat în trei corpuri, iar curtea interioară era parțial deschisă. În fața clădirii, lacul de decantare dispăruse, făcând loc Parcului „Elisabeta”.

Harta din anul 1914 ne oferă prima reprezentare cartografică a Parcului „Elisabeta”. Originea numelui vine de la împărăteasa Elisabeta a Austriei, soția împăratului Franz Joseph I, cunoscută sub apelativul „Sissi”. Parcul continuă să apară pe hărțile interbelice, dar dispare treptat în perioada comunistă, fiind inclus în componența bulevardului. Din fotografiile de epocă (figura 21), probabil de la începutul secolului al XX-lea, se observă că parcul era împrejmuit de un gard de lemn de dimensiuni medii, iar partea carosabilă a bulevardului era delimitată de copaci. Interiorul parcului era traversat de alei neasfaltate, iar în zona exterioară era mărginit de un trotuar.

Peste drum de acest parc regăsim Casa Jauernig, iar în zona Cercului Militar Sibiu se păstra încă *Gesellschaftshaus/Casa Societății*, cu un spațiu verde amenajat, ce ieșea din aliniamentul străzii. Prima modificare semnificativă apare pe parcelarul în care se afla anterior Casa Theseo, aceasta fiind înlocuită de clădirea Rectoratului Universității „Lucian Blaga” Sibiu și de alte două clădiri, toate existând și în ziua de azi.

Actuala clădire a rectoratului Universității „Lucian Blaga” Sibiu este finalizată în anul 1904 și a rămas cunoscută mult timp în memoria locală ca Palatul Comandantului. Ea a fost construită de către Julius Bielz și s-a aflat în proprietatea familiei până la naționalizarea din anul 1947. Scopul inițial al clădirii a fost acela de a servi ca reședință a comandantului Corpului

12 Armată (www.ulbsibiu.ro). În perioada Primului Război Mondial a fost reședința generalului Erich von Falkenhayn, comandantul Armatei a IX-a a Imperiului German (Sigerus 2011, 70). Tot aici au funcționat, după 1918, o parte dintre compartimentele Consiliului Dirigent, clădirea având adresa pe Strada Schewis nr. 6 (***) Unirea, 1919), un spațiu de la etajul al doilea fiind alocat pentru reședința președintelui acestui for politic, Iuliu Maniu. După naționalizarea sa, la începutul perioadei comuniste, aici a fost sediul local al Departamentului Securității Statului, poziție ideală având în vedere importanța pe care strada o avea din punct de vedere administrativ. După căderea regimului comunist, în clădire a funcționat Rectoratul Universității sibiene. În anul 2001 (***) Tribuna, 2001, 14), este consemnată o încercare de retrocedare a clădirii, Universitatea fiind nevoită să plătească chirie după acest moment până în anul 2009, când a achiziționat-o.

Pe lângă această clădire, arhitectul Julius Bielz a mai proiectat, în aceeași perioadă și în același spațiu urban, o serie de construcții, probabil cu scopul de a înfrumuseța zona în care se afla Palatul Comandantului. Dintre acestea, clădirea cu o importanță istorică deosebită este cea de la adresa Bulevardul Victoriei nr. 12, aceasta fiind locuința în care a trăit o perioadă și în care a murit Ioan Rațiu. Un aspect decorativ de remarcat și prezent atât pe această clădire, cât și pe cea de la nr. 6, este medalionul cu monograma „JB” ce leagă clădirile de arhitectul lor.

Următoarele două clădiri noi apărute, observabile pe harta din anul 1914, sunt fostul Palat al Consistoriului Arhidiecezan Sibiu, la adresa actuală Bulevardul Victoriei nr. 9 și Palatul de Justiție situat pe aceeași stradă la numărul 11. Ele au fost construite pe amplasamentul pe care, la finalul secolului al XVIII-lea, s-a aflat o frumoasă grădină cu caracter de piațetă și care a avut în incinta ei diferite amenajări cu caracter efemer. Grădina a purtat denumiri diverse în funcție de preferințele proprietarilor. Ea se întindea din zona patinoarului până la intersecția Bulevardului Victoriei cu strada Justiției de astăzi. Inițial, a aparținut unor membri ai familiei Brukenthal, trecând mai târziu, prin relații matrimoniale, în proprietatea familiei Gerlinzi (Sigerus 1922, 210-211). În anul 1868, grădina este vândută de către familia Gerlinzi proprietarului berăriei din Orlat, care amenajează acolo o zonă destinată evenimentelor culturale și sociale, dându-i numele de Grădina *Flora/Floragarten* (Sigerus 1922, 210-211).

În anul 1876, Mitropolia Ortodoxă cumpără cu suma de 14.200 de guldeni această grădină (www.patrimoniul.sibiu.ro D). Grădina a fost dată uneori în arendă, așa cum s-a întâmplat în anul 1898 când George Serfözö a edificat un magazin cu produse coloniale, o popicărie și o cafenea/berărie (***) Tribuna, 1898, 544). Se pare că inițiativa antreprenorială a domnului Serfözö a devenit repede cunoscută întrucât, doar un an mai târziu, ea a

atras „clienți” și în afara orelor de program (** Tribuna A, 1899, 833). Soarta definitivă a grădinii este decisă în anul 1904 când, jumătate din suprafața ei, este vândută statului pentru suma de 97.000 de coroane pentru a construi acolo viitorul Palat de Justiție, clădire a cărui cost de construcție era estimată la 800.000 de coroane. Pe cealaltă jumătate a grădinii, consistoriul arhidiecezan aproba construirea unui imobil impunător, Palatul Consistorial Arhidiecezan (** Tribuna, 1904, 4). Acum se realizează și străpungerea care astăzi este strada Ioan Măcelariu.

Construcția Palatului Justiției este terminată în anul 1908 (Sigerus 1997, 79), iar Palatul Consistoriului Arhidiecezan este finalizat în aceeași perioadă. În Palatul de Justiție funcționa Parchetul, Judecătoria de Ocol și Tribunalul, iar în spațiul din spatele clădirii se construise închisoarea orășenească. În perioada de activitate a Consiliului Dirigent, clădirea a fost sediul unui număr important de resorturi ale acestuia (** Unirea, 1919, 3). După schimbarea de regim de la finalul celui de-al Doilea Război Mondial, aici își are sediul Comitetul Județean de Partid. După căderea regimului comunist în 1989, Palatul de Justiție își redobândește funcția inițială. Începând cu anul 2011, au existat planuri pentru restaurarea clădirii, însă acestea nu s-au concretizat, imobilul aflându-se într-o stare avansată de degradare. Amenajarea acestor două clădiri generează reorganizarea spațiului urban. Nu este singura schimbare generată aliniamentului stradal, tot acum dispare și șicana menționată în hărțile anterioare.

Pe partea opusă aliniamentului format de Palatul Consistorial și Palatul de Justiție, pot fi observate o serie de clădiri ce reliefează frumusețea arhitecturii secolului al XIX-lea. Prima dintre clădirile anterior menționate, aflate pe colțul de intersecție cu strada Ioan Rațiu, prezintă o serie de ancadrame frumoase și un bowindow ce se păstrează până astăzi într-o stare bună de conservare. La numărul 16 de astăzi, există o clădire ce are pe fațadă ancadrame, bosaje, iar în plan central, o statuie. Lângă ea, o altă casă ce pare a fi renovată recent, prezintă un bowindow impresionant. Alte două case laice, reprezentative pentru stilul arhitectural discutat, se află la nr. 17 și 19. Casa de la numărul 17, cunoscută și sub numele de casa Albina, are fațada într-o stare de degradare înaintată.

Nu poate fi uitată Casa „Partenie Cosma” de la nr. 25, care apare tot la început de secol XX. Partenie Cosma, prin prisma importanțelor poziții de conducere pe care le-a avut, a dispus de resursele financiare necesare pentru a edifica construcția. Clădirea a reprezentat un punct important de întâlnire pentru elita politică și culturală a vremii, mai ales în perioada în care aici a locuit Octavian Goga, împreună cu prima sa soție, Hortensia Cosma, fiica lui Partenie Cosma. De asemenea, la parterul clădirii, erau adesea organizate expoziții de industrie casnică pentru a susține finan-

ciar și a promova școala de industrie casnică românească a Reuniunii Femeilor Române din Sibiu (** Telegraful Român, 1908, 185; *** Foaia poporului B, 1911, 8; *** Gazeta Transilvaniei A, 1911, 3; *** Telegraful Român, 1912, 59; *** Românul, 1912, 8; *** Tribuna, 1912, 7). Școala de fete a Reuniunii femeilor române din Sibiu s-a deschis în anul 1883 (** Tribuna, 1884, 135). Tot în această clădire au fost păstrate și obiectele etnografice care au fost apoi expuse în cadrul Muzeului Asociațiunii în timpul expoziției inaugurale din anul 1905 (** Familia, 1905, 323). O imagine panoramică asupra celor mai importante clădiri existente pe strada Schewis la începutul secolului al XX-lea poate fi observată și din planul Sibiului din anul 1911 (figura 09).

Harta din anul 1934 (Klein, 1934) (figura 18) aduce puține modificări cu privire la fondul construit. Principalele schimbări ce pot fi identificate țin de activitatea de parcelare, acum fiind parcelat terenul din vecinătatea străzii Fabini. Planul de parcelare al acestei zone este creat încă din anul 1900 (Moldovan 2009, 23).

Cu privire la ansamblul clădirilor edificate, o modificare importantă are loc pe terenul unde, până în anul 1939, a funcționat patinoarul. Un an mai târziu, începe construcția unui nou sediu pentru Liceul de fete „Domnița Ileana”. Această instituție școlară își are rădăcinile în inițiativa Asociațiunii „ASTRA” de a construi o școală pentru fete. Finalizarea primului sediu și inaugurarea școlii au loc în anul 1886 (** Tribuna, 1886, 799), purtând numele „Școala Civilă Superioară de Fete cu Internat” a Asociațiunii.

După anul 1919, școala este preluată de stat, iar din anul 1925 primește titlatura de „Domnița Ileana”. În deceniul al patrulea al secolului trecut, se dorea realizarea unui nou sediu pentru școala de fete. Finalizarea noii construcții de pe Bulevardul Victoriei are loc în anul 1940 (Popa 2020, 41-42). Din cauza contextului politic de la acel moment, generat de impunerea României a Dictatului de la Viena din anul 1941, între anii 1940-1945, în nou inaugurata clădire au funcționat facultățile de Litere, Istorie, Drept, precum și Biblioteca Universitară și Rectoratul Universității „Ferdinand I” din Cluj Napoca (Oprean, Radu 2011, 27). Venirea acestei universități la Sibiu a avut un efect benefic pentru viața culturală a Sibiului. Ca o consecință târzie a acestor evenimente, în anul 1969, se înființează Facultatea de Filologie și Istorie din Sibiu ca secție a Universității din Cluj-Napoca, ulterior transformată în Institutul de Învățământ Superior Independent. Începând cu anul 1971, instituția se mută în sediul actual, clădirea în care funcționează astăzi Facultatea de Litere și Facultatea de Științe Socio-Umane (Oprean, Radu 2011, 32). Sub aspect arhitectural, construcția are o înfățișare austeră datorită formelor geometrice simple și a lipsei elementelor decorative.

Singurul element de decor ce se poate repera în exteriorul clădirii se află pe frontonul ei, unde se găsește un medalion cu chipul lui Lucian Blaga.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial și până la finalul perioadei comuniste pot fi consemnate o serie de modificări importante cu privire la clădirile de pe bulevard. Încă din anul 1950, se poate observa dispariția Parcului „Elisabeta”. De asemenea, sediul secundar al Primăriei prezintă modificări în planimetria sa, ea având de acum doar două corpuri.

O altă modificare majoră este legată de demolarea Casei Societății, în locul ei fiind construită „Casa Armatei”. Casa Societății/*Gesellschaftshaus* este puternic avariata de un incendiu în anul 1938, ceea ce va determina demolarea acesteia și construirea unui alt imobil care va adăposti Cercul Militar Sibiu (Ittu 2023, 244). Perioada lungă de timp până la realizarea unei noi clădiri s-a datorat și dificultăților financiare și materiale generalizate după terminarea războiului și instaurarea regimului comunist. Inaugurarea clădirii a avut loc în anul 1971 (***) *Tribuna Sibiului*, 1971, f. p.). Din punct de vedere estetic, remarcăm stilul modern ales de proiectanți, în antiteză cu imaginea clasicistă a bulevardului. Axele vitrate, materialele folosite precum și amenajarea ceremonială a căii de acces prin scările impozante, prin ridicarea intrării la primul nivel al bulevardului precum și mobilierul urban susțin această amenajare urbanistică care o continuă pe cea a sediului Primăriei municipiului de la acel moment—retragere datorată anomaliei prezentată de lacul de decantare care exista în fața sa. Noua construcție respectă vechiul aliniament stradal. Din punct de vedere arhitectural, clădirea poate fi încadrată în stilul art-deco prin folosirea formelor geometrice simple.

Câteva schimbări de o importanță mai redusă, dar care merită să fie menționate, este apariția la numerele 14, 15 și 29 a unor clădiri noi. Din parcellarul Reședinței de Vară Mitropolitane dispăre aleea, precum și imobilul lateral, acel colț parcellat fiind contopit cu restul parcellarului reședinței.

Între strada Justiției și parcul „Sub Arini” este construit un imobil tip bloc de apartamente precum și căminele studențești. O altă construcție inedită a fost Bazinul „Olimpia”, situat la adresa actuală de pe Bulevardul Victoriei nr. 31-33. Pe hărțile din a doua jumătate a secolului al XIX-lea se remarcă câteva grădini și un podeț peste pârâul Trinkbach, ce trecea prin spatele viitorului imobil. Pe hărțile dintre anii 1914—1936 apare doar terenul parcellat, fără construcții. Finalizarea construirii acestui bazin, în cursul anului 1979, a meritat a fi individualizată în cadrul conferinței constructorilor comuniști de la I.C.M.J. Sibiu (David 1979, 2). Puțin mai departe, în continuarea Cazărmii de Cavalerie, se creează complexul fabricii Euroconf, în interiorul său existând clădirea fabricii de zahăr. Tot acum apar în zonă o serie de blocuri. Pe terenul Arsenalului sunt construite,

după anul 2020, două hoteluri, iar pe laterala stângă a străzii o serie de imobile. Apar noi clădiri la numerele 35, 39, 45, 47, 49, 51, 52, 53, 60 și actualul Hotel Galant. În prezent au loc modificări la casa colț cu Strada Ion Codru Drăgușanu, aflată pe laterala pară a străzii. Pe linia promenadei parcului Sub-Arini sunt amenajate parcaje.

Până la acest moment, am tratat modul în care aliniamentul stradal și fondul construit s-au dezvoltat de-a lungul timpului.

O altă serie de aspecte ce merită a fi urmărite se referă la felul în care pavajul stradal a evoluat, la profilul socio-economic al locuitorilor, precum și al evenimentelor inedite ce au marcat istoria acestui spațiu. Iluminarea Bulevardului Victoriei pe timp de noapte a avut loc abia în anul 1856 (Sigerus 1997, 58; Pepene *et al.* 2007, 154), iar regularizarea străzii doar în anul 1874 (Sigerus 1997, 65; Pepene *et al.* 2007, 154). Bulevardul Victoriei a fost electrificat, având chiar instalații electrice subterane (***Tribuna*, 1896, 1044). Cel mai bun exemplu al modului în care oamenii au beneficiat de pe urma electrificării străzii rămâne patinoarul, aflat pe terenul unde astăzi este edificat sediul Facultății de Științe Socio-Umane. Acesta avea la momentul respectiv o nocturnă, aducând un plus de confort pentru cetățenii sibieni.

În prezent, electrificarea se realizează cu stâlpi de beton ce au o estetică mediocră, dar cei de la începutul sec. al XX-lea erau din lemn, iar puțin mai târziu au fost instalați stâlpi din fier forjat, mult mai eleganți din punct de vedere estetic. Începând cu anul 1904, a fost introdus tramvaiul electric (***Telegraful Român B*, 1904, 315). Bulevardul Victoriei a fost una dintre puținele străzi pe care acesta a circulat. Traseul pornea de la Gară și se termina la capătul străzii Schewis (***Telegraful Român B*, 1904, 315), în zona în care se află astăzi Complexul Sportiv „Olimpia” (Stancu 2019, 198-211; Fabini, Fabini 2017, 112). Ulterior, traseul tramvaiului este extins până în pădurea Dumbrava, iar din anul 1970 este oprit accesul în oraș, continuând să mai funcționeze pe ruta dintre Cimitirul Municipal și Rășinari (Fabini, Fabini 2017, 112).

Cu privire la pavajul stăzii, un articol din *Tribuna* de la sfârșitul secolului al XIX-lea este grăitor. Ziarul consemnează opinia unui cetățean nemulțumit care are de spus următoarele: „Trecând prin strada Schewis nu ești sigur dacă nu-ți rămân păpușii în tină și ești silit să-ți continui drumul desculț. (Dacă nu cumva te ajunge nenorocirea să-ți rămână și picioarele înglodate)... Ar fi timpul suprem, ca magistratul să se îngrijască și de curățirea stradelor, și mai bine ar fi, dacă s’ar face odată o pardo-seală cinstită cel puțin în stradele acelea unde până acuma-nu’i” (sic!) (***Tribuna*, 1895, 173) Spre dezamăgirea respectivului cetățean, el a mai avut o perioadă destul de lungă de așteptare până când problema reclamată s-a rezolvat. Mult dorita pavare a străzii are loc în anul 1925 (Sigerus, 1997 90;

Pepene *et al.* 2007, 154). Singura consolare pentru reclamantul menționat ar fi că Bulevardul Victoriei a fost prima arteră de circulație din cadrul cartierului Iosefin care a beneficiat de asemenea lucrări.

În prezent, estetica bulevardului este mult schimbată față de cea din secolul al XIX-lea—bulevardul este flancat de spații verzi de mici dimensiuni și de copaci pe tot aliniamentul său. Privind retrospectiv, spațiul verde s-a redus pe măsură ce zona a fost antropizată tot mai mult, înlocuind vechile grădini ale patriciatului orășenesc. În dreptul Facultăților de Litere și de Științe Socio-Umane, precum și în zona Rectoratului, sunt amplasate toteme pentru a se evidenția existența acestor instituții pe bulevard. Pietonal, bulevardul este legat de zona centrului istoric a orașului printr-un pasaj subteran finalizat în anul 1977 (** Tribuna Sibiului, 1977, f.p.). Acesta a fost amenajat cu elemente sculpturale care au aparținut artistului local Ștefan Orth. Modificările ulterioare, survenite între anii 2020—2021, au determinat îndepărtarea lor. Capătul Bulevardului Victoriei dinspre strada Andrei Șaguna se încheie cu un spațiu verde care desparte sensurile de circulație rutieră, amenajat în anul 2017. Limita bulevardului cu strada Avrig se finalizează printr-un sens giratoriu.

Faptul că lucrările de pavare au avut loc doar la începutul secolului al XX-lea nu trebuie să inducă ideea că aceasta era o arteră marginală a orașului—încă de la început, ea a fost una dintre cele mai circulate străzi. Un argument ce susține această realitate este că, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost impus mânatul⁴ trăsurilor și carelor doar la pas în lunile de vară, în timpul duminicilor, precum și de sărbători. Cei care încălcau regula riscuau o amendă usturătoare (** Tribuna, 1900, 331). Bulevardul a fost martor la multe evenimente culturale, politice și religioase. Un alt semn ce indică că strada era considerată o arteră importantă de circulație încă din secolul al XIX-lea este și faptul că parada organizată de ziua Împăratului Franz Joseph I trecea și prin strada Schewis (** Tribuna, 1892, 702). Până la decizia betonării canalului ce trecea de-a lungul străzii Schewis (Sigerus, 1997, 82), în anul 1914, sărbătoarea ortodoxă a Botezului Domnului era un eveniment religios important care se desfășura tot pe bulevardul Victoriei. În cadrul acestuia, pe lângă procesiunea religioasă obișnuită, participau și soldații ortodocși din garnizoana Sibiului, ei fiind acompaniați de fanfară (** Tribuna, 1890, 14; ** Telegraful Roman, 1897, 10).

Oamenii care trăiau aici sau care își desfășurau activitatea zilnică în arealul stradal studiat făceau parte, într-o mare măsură, din elita populației locale a secolului al XIX-lea. La conturarea acestui profil socio-economic al

⁴ a mâna = A dirija mersul unui animal sau, prin extensiune, al unui vehicul (cu tracțiune animală); a îmboldi, a stimula, a îndemna la mers.

rezidenților de pe bulevard a contribuit atât prezența Palatului de Finanțe al autorităților austro-ungare, cât și terminarea Palatului de Justiție în anul 1908. După acest an, tot mai mulți avocați își mută birourile pe bulevard (**Foaia poporului A, 1911, 8, 11; *** Gazeta Transilvaniei B, 1911, 3; *** Foaia poporului A, 1913, 7; *** Foaia poporului B, 1913, 9, 11; *** Lumina Satelor, 1925, 8).

În aceeași ordine de idei, poziția bulevardului în zona extra-muros a orașului a făcut ca el să devină un loc prielnic în care națiunile conlocuitoare să se întâlnească. Presa locală aduce la lumină momente în care interacțiunile cotidiene dintre cele trei etnii transilvănene majoritare erau tensionate (**Telegraful Român A, 1904, 194), uneori având loc chiar fapte de vandalism (**Românul A, 1914, 6). În preajma Primului Război Mondial, pe fondul unei situații geopolitice deosebit de încordate, se ajunge la arestarea unui număr de 31 de studenți români de la Facultatea de Teologie din București. Ei sunt arestați în timpul unei excursii la Turnu Roșu și aduși în arest preventiv la Sibiu, fiind reținuți la Palatul de Justiție. A fost acuzați de intonarea unor cântece patriotice românești. Pentru rezolvarea situației este nevoie de intervenția lui I.G. Duca, ministrul cultelor de la București (**Românul B, 1914, 2).

În perioada imediat următoare încheierii Primului Război Mondial, pe Bulevardul Victoriei au avut sediul un important număr al resorturilor Consiliului Dirigent. La începutul anului 1919 pe strada Schewis la Nr. 5 (clădire care astăzi poartă numărul 13) funcționa Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice, condus de Vasile Goldiș (**Gazeta Transilvaniei, 1919, 3). Ulterior, sediul a fost mutat pe Strada Tribunei, la nr. 7. Dintre resorturile ce au avut sediul în cadrul actualului Bulevard al Victoriei se pot menționa: Resortul pentru Alimentație și Comunicație, Resortul de Justiție și Resortul Codificării (**Unirea, 1919, 3). Resorturile sunt menționate la adresa *Schewisgasse* nr. 3a. În registrul de adrese al orașului Sibiu din anul 1911, la adresa *Schewisgasse* nr. 3 este trecut Palatul Consistorial, iar la adresa 3B este trecut Palatul de Justiție. Până în anul 1919 este foarte posibil ca Palatul de Justiție să fi primit numărul 3a, mai ales că era logic ca Resortul de Justiție să își aibă sediul în Palatul de Justiție. Pe lângă aceste resorturi, în incinta actualului rectorat al Universității se afla și serviciul de contabilitate al Consiliului Dirigent, biroul de presă, sediul șefului Siguranței, precum și secretariatul pentru interne. Nu în ultimul rând aici s-a aflat și reședința lui Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent (**Unirea, 1919, 3).

Între cele două războaie mondiale, când Bulevardul Victoriei a avut nume ale membrilor familiei regale, Carmen Sylva și Principele Nicolae (Dima, 1939, 3), judecătoria a continuat să își desfășoare activitatea în Palatul de Justiție, la numărul 7 (**Gazeta Sibiului, 1939, 4), la fel ca ma-

joritatea instituțiilor administrative ce au funcționat aici în perioada precedentă. Principala schimbare pe bulevard a venit în urma înlocuirii patinoarului cu clădirea Facultății de Științe Socio-Umane. Strada a continuat să aibă o importanță deosebită din punct de vedere administrativ și în perioada comunistă. Primăria orașului își mută sediul în clădirea fostului Palat de Finanțe al autorităților austro-ungare, iar în imobilul în care se află astăzi Rectoratul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu funcționa Departamentul local al Securității Statului. În prezent, Bulevardul Victoriei are o importanță deosebită din punct de vedere cultural și educațional, aici continuând să fie amplasate atât Facultatea de Litere, Facultatea de Științe Socio-Umane, cât și Institutul de Cercetări Socio-Umane al Academiei Române din Sibiu.

O serie de personalități importante pentru istoria națională și locală au locuit pe această stradă. Primul ce merită a fi amintit este Ilie Măcelariu (1822-1891), fondator, în anul 1869, al Partidului Național al Românilor din Transilvania (Suciu, 2002, 194), membru fondator al Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, președinte al Institutului de Credite și de Economii „Albina”, deputat în Parlamentul Ungariei și consilier regesc gubernial. Moare la vârsta de 71 de ani în locuința sa de pe strada Schewis nr. 19 (***) Tribuna B, 1891, 130).

O altă personalitate care a trăit pe actualul bulevard al Victoriei a fost Ioan Rațiu (1828-1902). Începând cu anul 1860 se stabilește la Sibiu unde va practica avocatura. A fost unul dintre cei mai importanți susținători pentru înființarea Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (Georgescu 1928, 16-24). Conduce delegația ce a prezentat memorandumul împăratului Franz Joseph, ajungând astfel să petreacă un an în închisoarea de la Seghed. Moare în anul 1902 în casa sa de pe strada Schewis nr. 12 (***) Telegraful Român, 1902, fp).

Demnă de a fi amintită este și familia Cosma. Partenie Cosma (1837-1923) a fost un jurist, publicist și om politic de seamă în perioada dualistă și în cea interbelică. A fost ales de două ori deputat în cadrul Dietei de la Budapesta, iar în anul 1881 este ales președinte al Partidului Național Român. A fost membru în Comitetul Central al ASTRA și a participat la realizarea primei enciclopedii române (Stancu, 2019, 189). Cea de a doua soție a acestuia, Maria Cosma (1854-1944), nepoata mitropolitului Miron Romanul, este și ea activă pe plan socio-cultural. La inițiativa sa se formează, în anul 1881 (Soroștineanu, 2016, 55-56). Reuniunea femeilor române din Sibiu, în cadrul căreia va ocupa funcția de președinte până în anul 1916. Cuplul a avut mai mulți copii, dar în special se remarcă fata cea mare, Lucia Cosma (1875-1972). Ea a devenit o soprană de succes fiind supranumită și „privighetoarea Transilvaniei”. A avut succese importante pe marile scene de operă din lume.

A luat lecții de pian de la Hedwig, soția lui Hermann von Bönicke, după care a studiat canto și armonie cu Gheorghe Dima. Educația și-a continuat-o la Paris și Londra (Fabini, Fabini 2017, 127). Începând cu anul 1924, aceasta va preda la Conservatorul de muzică din București. Fata cea mică a cuplului, Hortensia Cosma, s-a dedicat activităților filantropice organizate de părinții săi și de Asociațiunea ASTRA, iar în anul 1906 se căsătorește cu Octavian Goga (** Tribuna, 1999, 3), mariaj ce va dura 14 ani. Atât familia Cosma, cât și Octavian Goga, au trăit o perioadă pe Bulevardul Victoriei la nr. 25.

Un ultim element ce trebuie amintit sunt acele monumente ce au un rol deosebit pentru memoria locală. Un prim monument din această categorie, ce a existat pentru o perioadă pe Bulevardul Victoriei, a fost o urnă baroc amplasată în parcul Elisabeta. Urna a avut un periplu interesant până în locul în care se află astăzi. La început s-a aflat în grădina baronului Samuel von Brukenthal, apoi în parcul Elisabeta, urmând parcul Sub Arini, iar, în final, în curtea a doua a Muzeului Național Brukenthal, în momentul actual fiind monument istoric.

Actualmente, în zona din fața sediului secundar al Primăriei Sibiu, se mai păstrează din vechiul parc Elisabeta două rotonde, împrejmuite cu bănci, în cadrul cărora sunt amplasate două busturi. Unul dintre ele îl înfățișează pe George Coșbuc, personalitate ce a lucrat timp de doi ani la Sibiu. Autorul sculpturii a fost Corneliu Medrea, iar inaugurarea monumentului a avut loc în anul 1933 (Kertesz 2002, 130).

Cel de al doilea, realizat de Oscar Han, îl reprezintă pe I.G. Duca. El a fost amplasat aici în anul 1934, ca omagiu în urma tragicei asasinări săvârșite de către legionari (Țincu 1934, 2). În memoria locală a orașului, I.G. Duca era important și pentru că a îndeplinit funcția de lider al filialei Partidului Național Liberal din Sibiu. Bustul lui I.G. Duca a fost înlăturat de autoritățile comuniste și recuperat ulterior. Din anul 2007, se află pe strada Hermann Oberth. O a treia statuie, care se află și astăzi în zona din fața sediului secundar al Primăriei, îi aparține lui Hermann Oberth și a fost inaugurată în anul 2001 (Rusu 2022, 253). În fața Cercului Militar Sibiu a fost realizată, încă de la inaugurare, o fântână arteziană (** Tribuna Sibiului, 1971, f. p.), iar din anul 2001, a fost amplasat monumentul „Ostașului Român din toate Timpurile”. A fost realizat de sculptorul local Adrian Popescu. O bună parte din finanțarea pentru această statuie s-a obținut prin donațiile oamenilor (** Monitorul de Sibiu, 2002, 3).

Încercând a scrie o frază care să rezume evoluția acestei importante artere a Sibiului, putem structura astfel: nu a existat un drum, anterior prezentului bulevard. În perioada medievală și renașcentistă, mai multe bălți străbăteau aliniamentul străzii. Un moment important pentru traseul aliniamentului a fost determinat de intențiile pe plan militar ale

administrației habsburgice, linia bulevardului trecând prin mijlocul acesteia. Momentul începerii amenajării urbane a noului cartier poate fi considerat a avea loc în anul 1773, la baza sa aflându-se trei străzi, strada Schewis, Promenada „Sub Arini” și strada Fabini. Primele linii parcelare sunt cele care formau baza străzii denumită în prezent Crișanei, zona din spate a acestor parcele reprezentând una din limitele viitorului bulevard. În dreptul străzii Șaguna, existau trei lacuri de dimensiuni reduse ca dimensiune. Aceste lacuri sunt ulterior unite pentru a se amenaja un lac de decantare, el având rol în structura canalizării orașului. Primele amenajări sunt structurate în zona în care se află astăzi sediul B al Primăriei Municipiului Sibiu și în zona în care se află sediul Facultăților de Litere și Științe Socio-Umane. Prima clădire reprezentativă a fost edificată pe terenul pe care se află astăzi Rectoratul Universității sibiene, fiind vorba de reședința colonelului Josef Theseo. În aceeași perioadă se pot distinge clădiri pe parcelele cu numerele 16 și 28, aflate pe aliniamentul dintre străzile Ioan Rațiu și Transilvaniei. Acestea sunt primele structuri care formează viitorul bulevard. Tot aici a existat o șicană datorată cursului pârâului Seviș care curgea pe aliniamentul stradal. Aceasta a fost regularizată la finalul secolului al XIX-lea, când se realizează și pavarea bulevardului. Un alt reper este insula urbană pe care a fost construită reședința de vară mitropolitană, ea structurând viitoarea extindere a străzii. Aici a existat până spre mijlocul secolului al XX-lea o alee paralelă cu aliniamentul bulevardului. Strada continuă a se extinde spre localitatea Poplaca, fiind prelungită de promenada Parcului „Sub Arini” și de strada Fabini. Ultima străpungere stradală este realizată în vecinătatea Palatului de Justiție, actuala stradă Ilie Măcelariu. Pe actualul bulevard au existat un parc, denumit Elisabeta și un patinoar. Ambele spații au fost reciclate urban în secolul trecut. De asemenea, au existat două monumente de for public, strămutate în prezent, locul lor fiind luat de alte trei monumente de for public. Ultimele intervenții au fost realizate în prezentul deceniu prin inaugurarea unui nou hotel.

Până în prezent, istoriografia orașelor din România nu a tratat aprofundat istoria cartierelor istorice dar care nu sunt considerate nucleu pentru structurarea urbană. Același caz îl regăsim și în situația Sibiului, unde studiile de până în prezent, au ocolit analiza cartierelor care intră sub această lupă, precum Iosefin, Terezian, Maieri sau Trei Stejari.

Prin această analiză am încercat să surprindem modul în care principala arteră a cartierului Iosefin, actualul bulevard al Victoriei, s-a conturat și a prins forma pe care o are în prezent. Acest bulevard a fost ales prin prisma importanței sale în structurarea cartierului, încercând a evidenția rolul de arteră nucleu pe care această stradă îl deține. Este esențial pentru istoria unui oraș a fi studiate printr-o astfel de abordare și din acest unghi științific.

PLANȘE

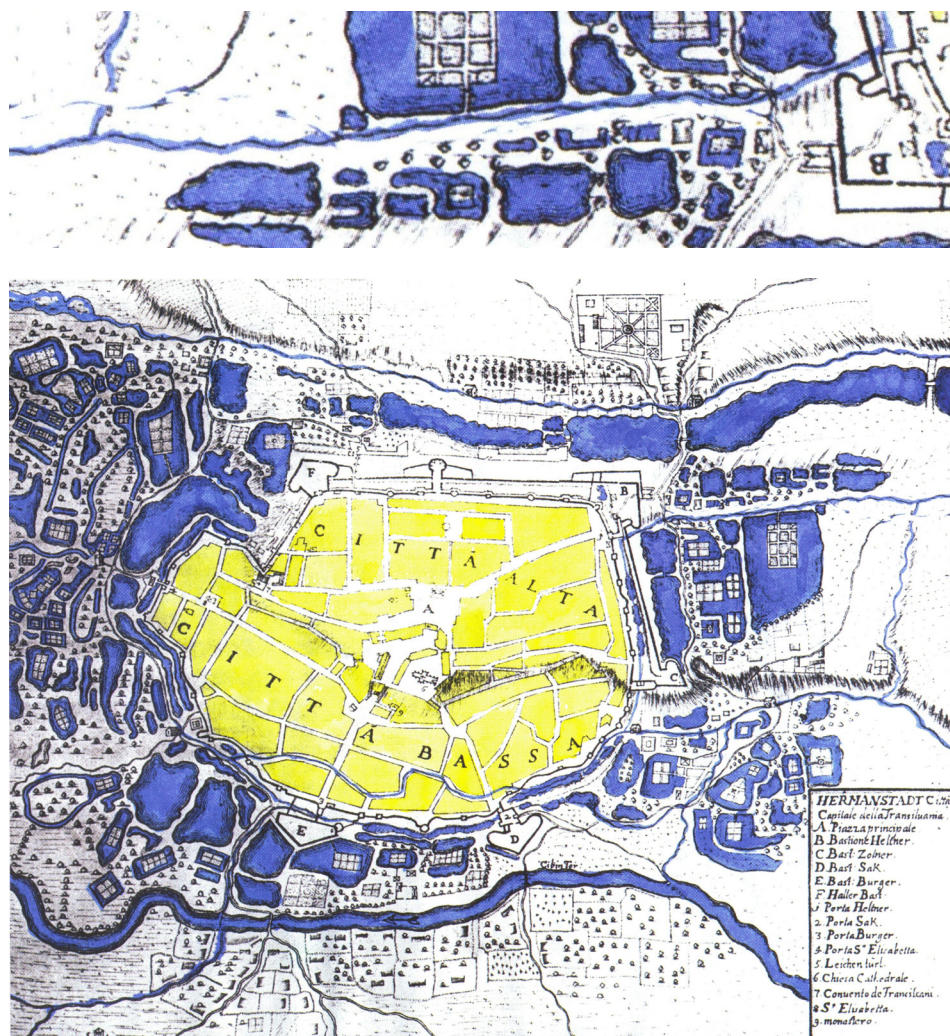

FIGURA 1 — Sibiu, harta realizată de Morando Visconti și echipa sa în anul 1692

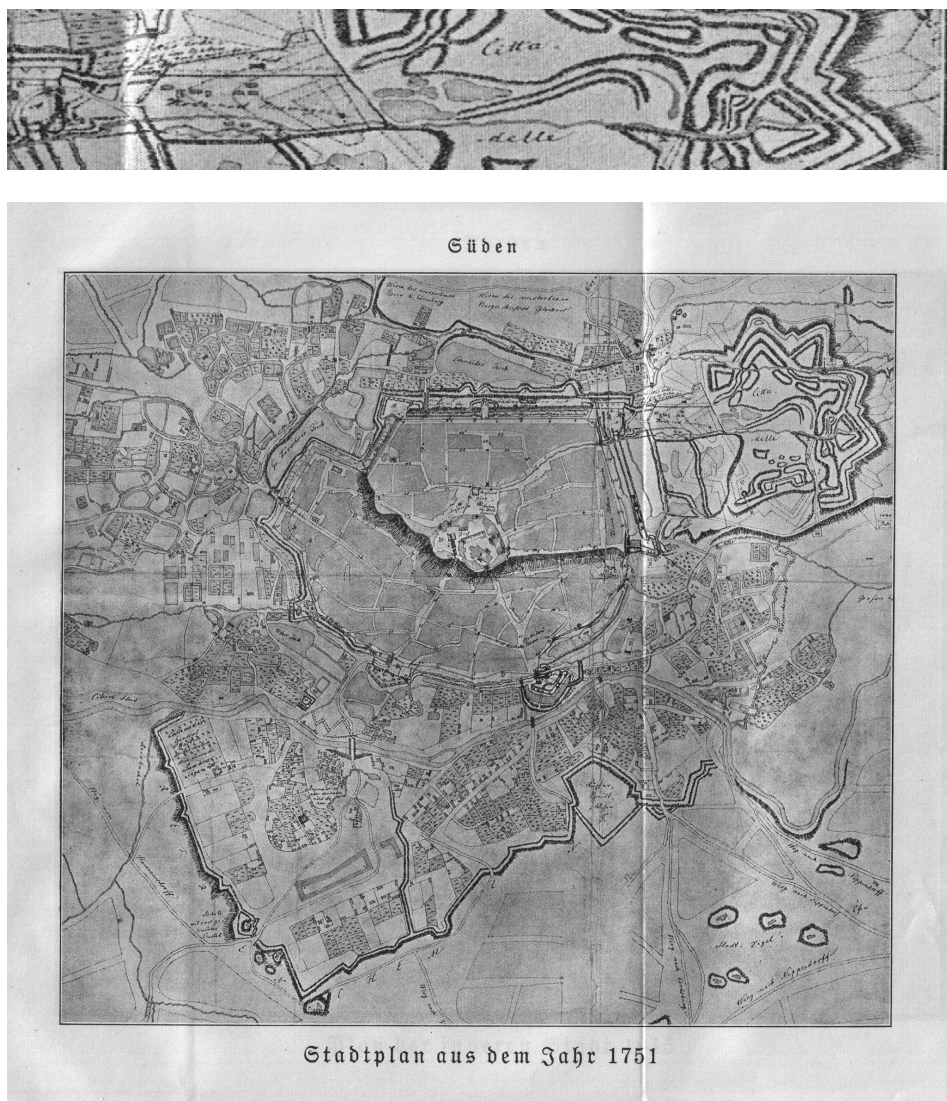

FIGURA 2 — Sibiu, Plan von der Haupt Hermannstadt in Siebenbürgen Verificint, harta realizată în anul 1751

FIGURA 3 — Sibiu, Plan von dem bey Herrmanstadt befindlichen sogenannten Citadelle, harta realizată în anul 1772

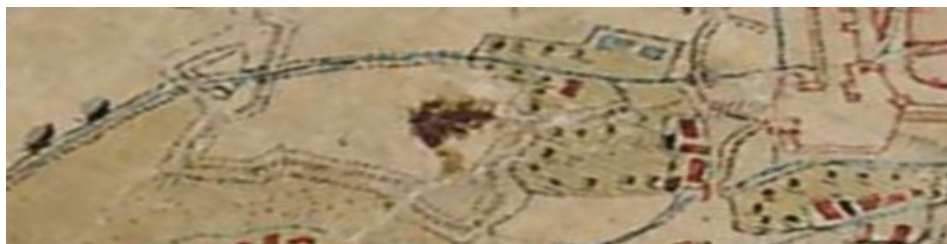

FIGURA 4 – Sibiu, Ridicarea topografică iosefină, harta realizată între anii 1764-1785

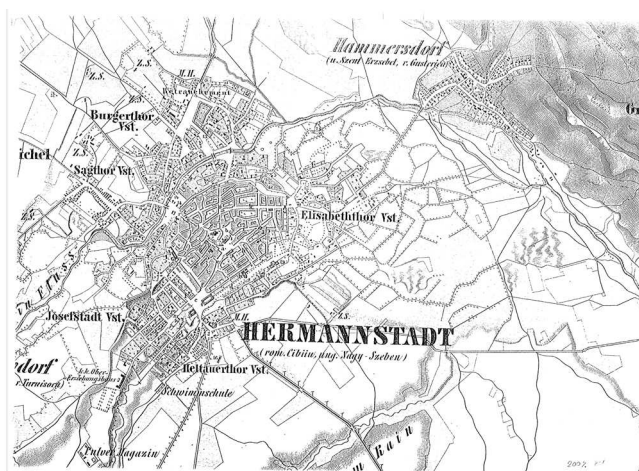
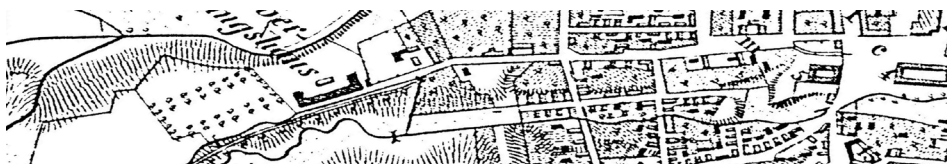

FIGURA 5 – Sibiu, harta realizată în anul 1857

FIGURA 6 — Sibiu, bulevardul Victoriei, casa Theseo.
Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 7 — Sibiu, bulevardul Victoriei, reședința de vară a mitropolitului
Ardealului. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 8 — Sibiu, bulevardul Victoriei, sediul Spitalului Militar.
Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

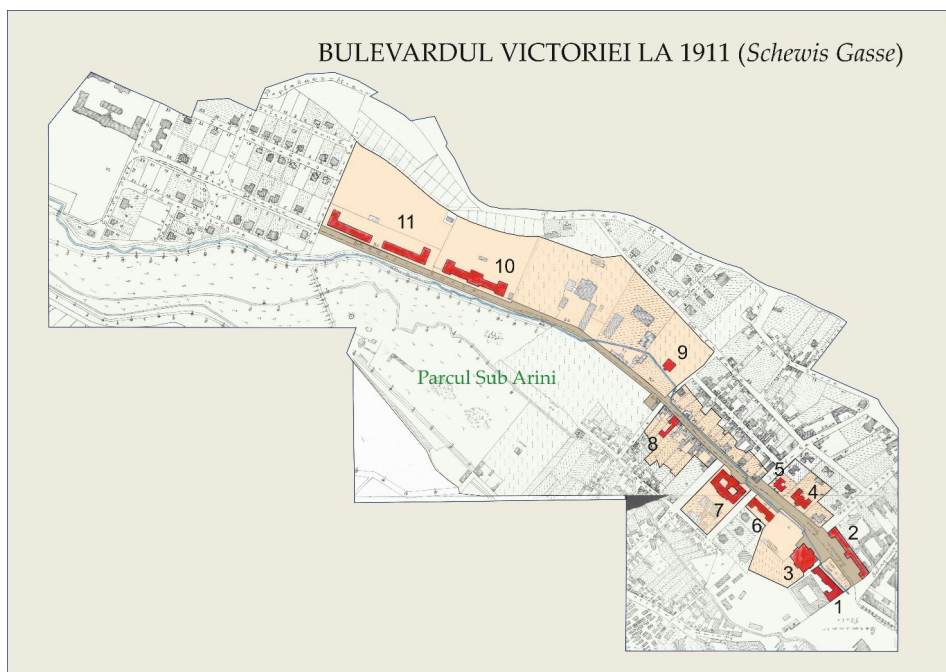

FIGURA 9 — Sibiu, planul bulevardului Victoriei, Schewisgasse, în anul 1911

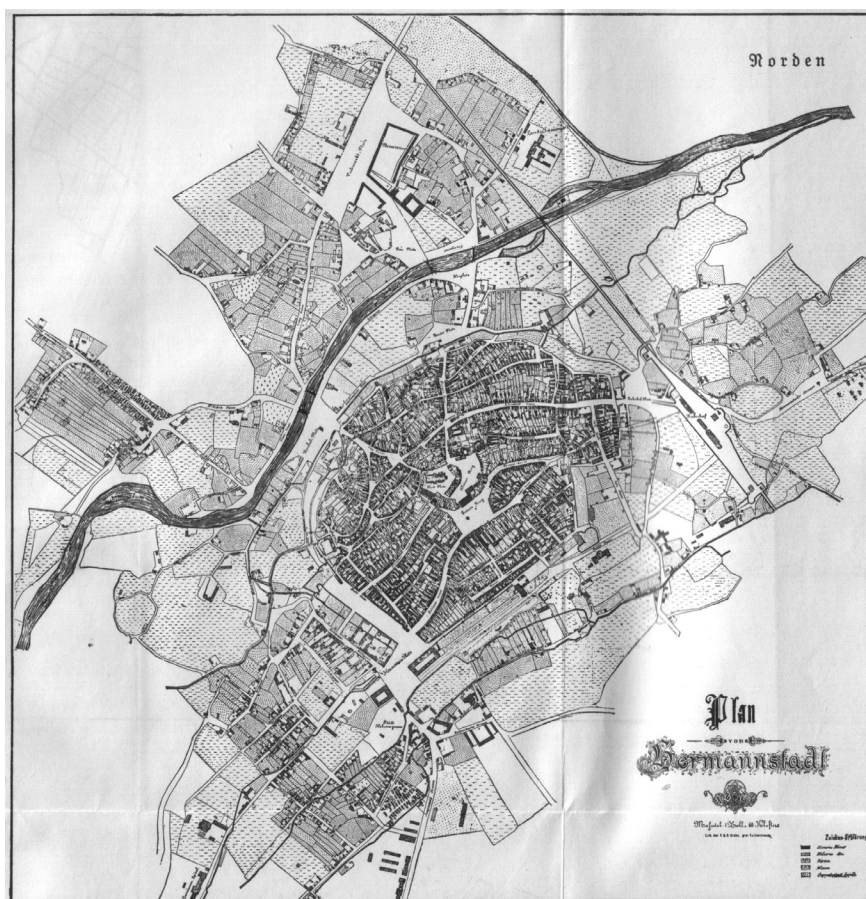
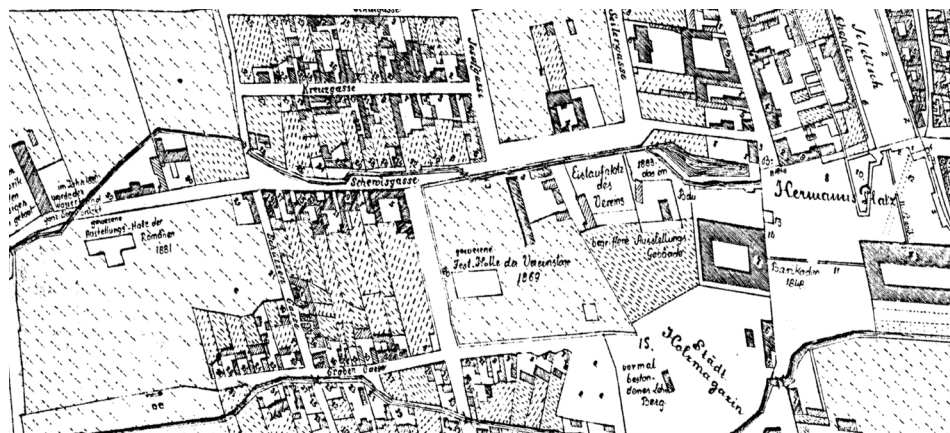

FIGURA 10 — Sibiu, harta realizată de F.A.R., Krabs, F.J., Dimitrowits,
Plan der Stadt Hermannstadt în anul 1875

FIGURA 11 — Sibiu, Ridicarea topografică franciscană, harta realizată în anul 1858

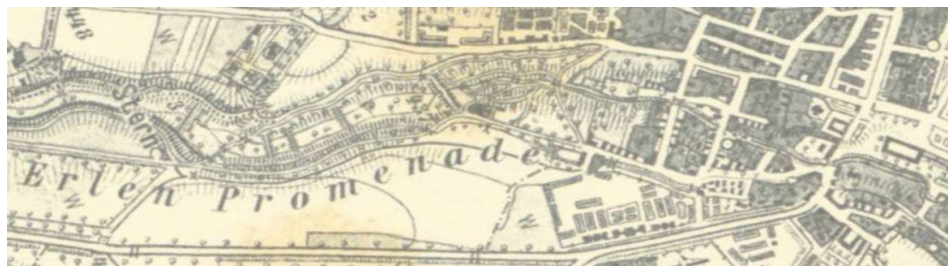

FIGURA 12 — Sibiu, Ridicarea topografică franciscano-iosefină, harta realizată între anii 1869-1887

FIGURA 13 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Casa Societății.
Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

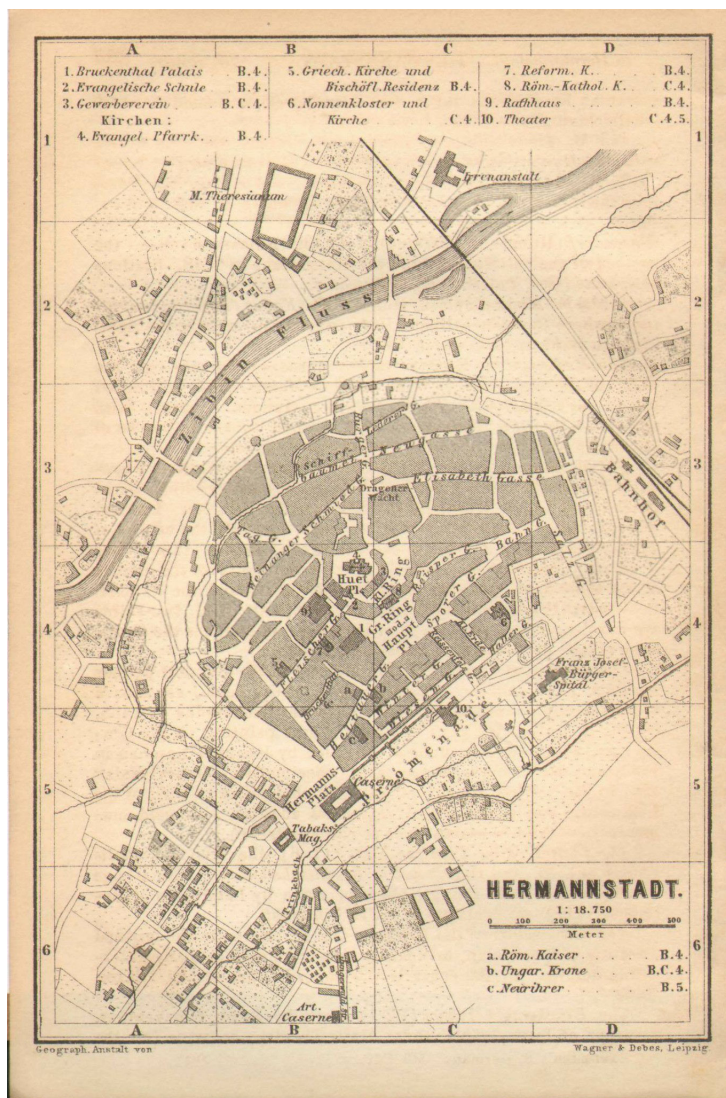

FIGURA 14 — Sibiu, harta realizată în anul 1880

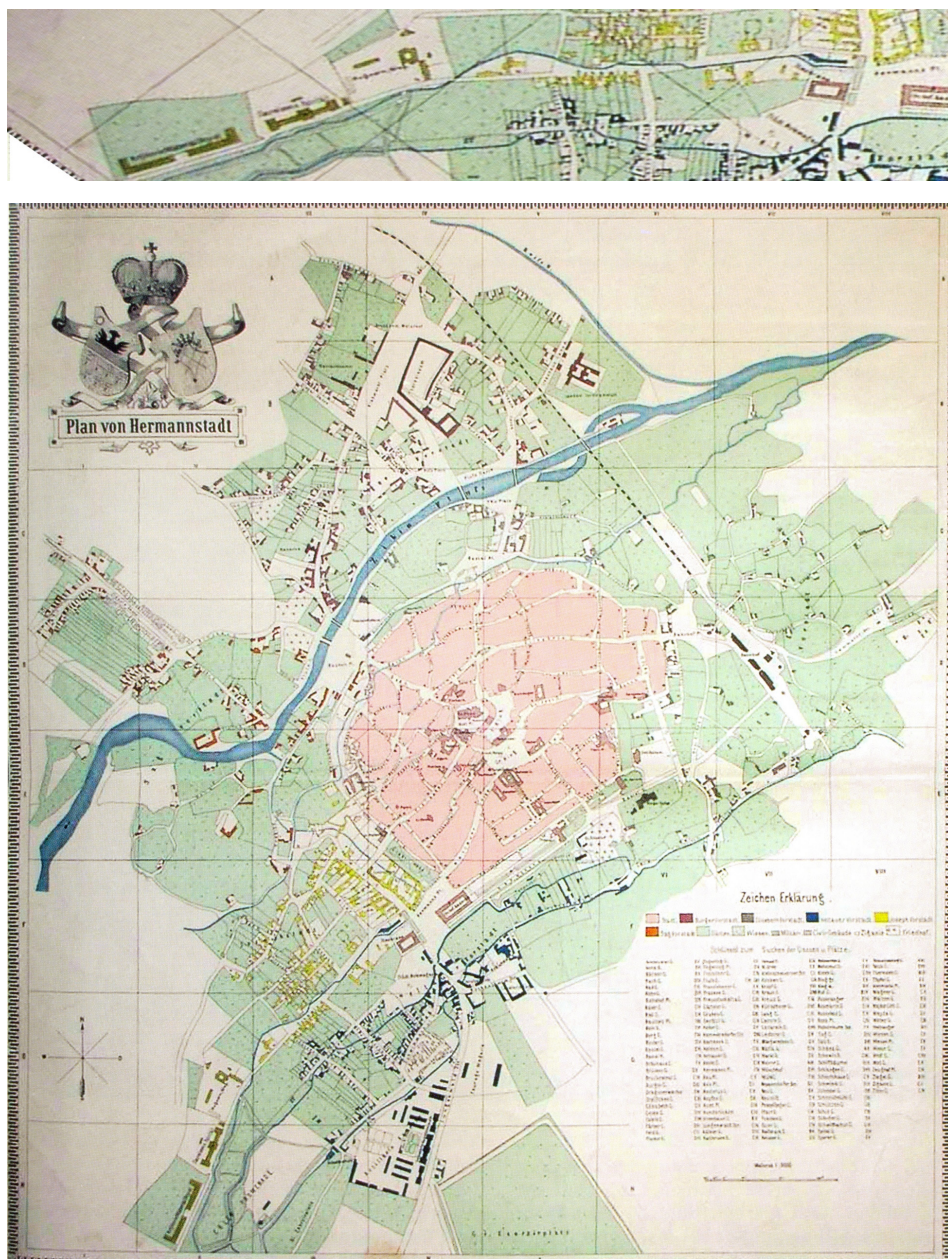

FIGURA 15 — Sibiu, harta realizată în anul 1878 — 1883

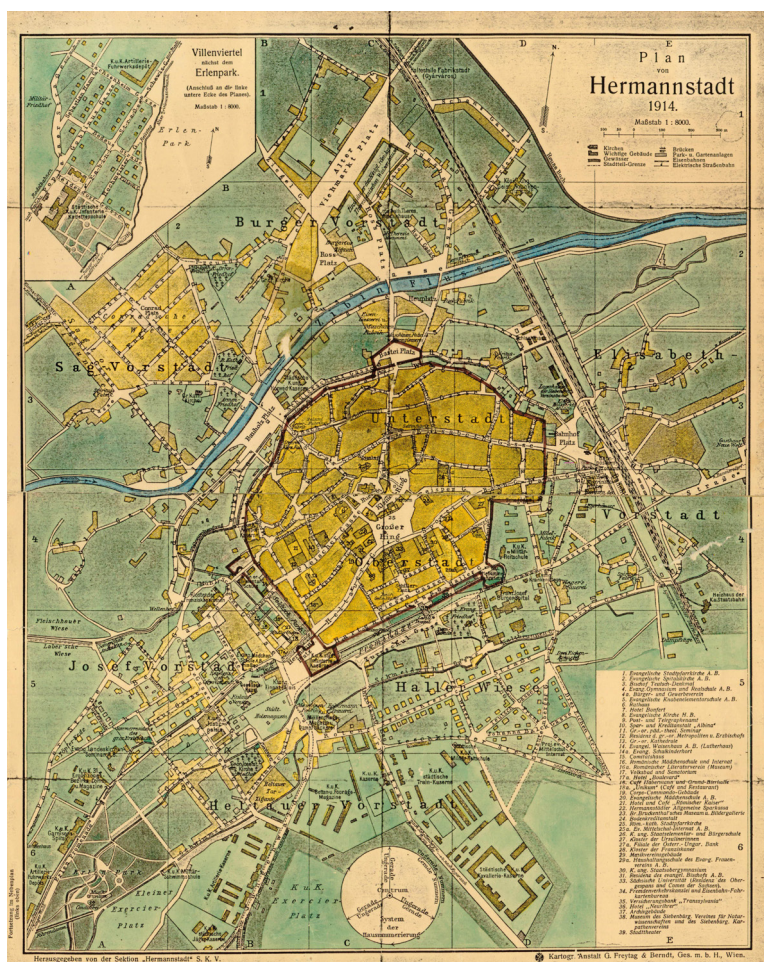
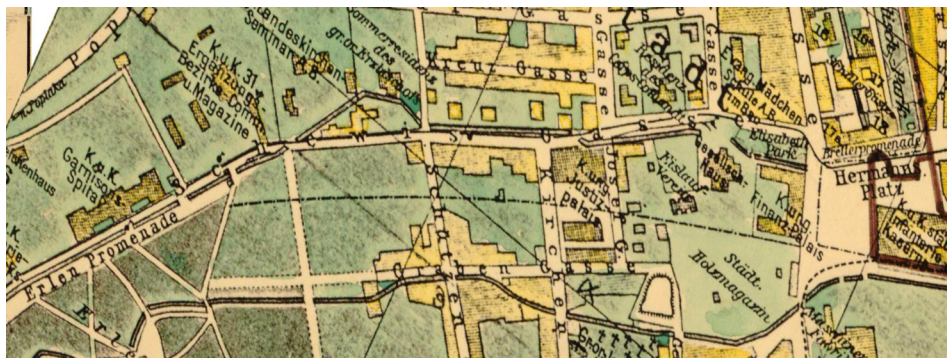

FIGURA 16 — Sibiu, harta realizată de Gustav Freytag, Herausgegeben von der Sektion Hermannstadt SKV în anul 1914

FIGURA 17 — Sibiu, gravură realizată de August Spörner în anul 1883

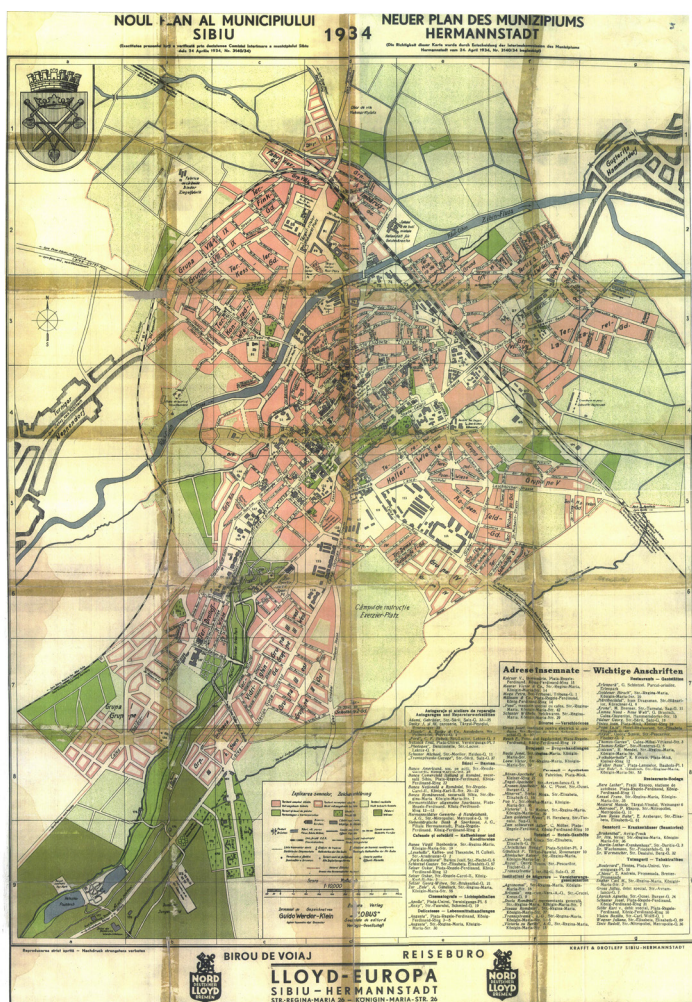

FIGURA 18 – Sibiu, harta realizată de Guido Werder Klein, Noul plan al municipiului Sibiu, Neuer Plan des Munizipiums Hermannstadt în anul 1934

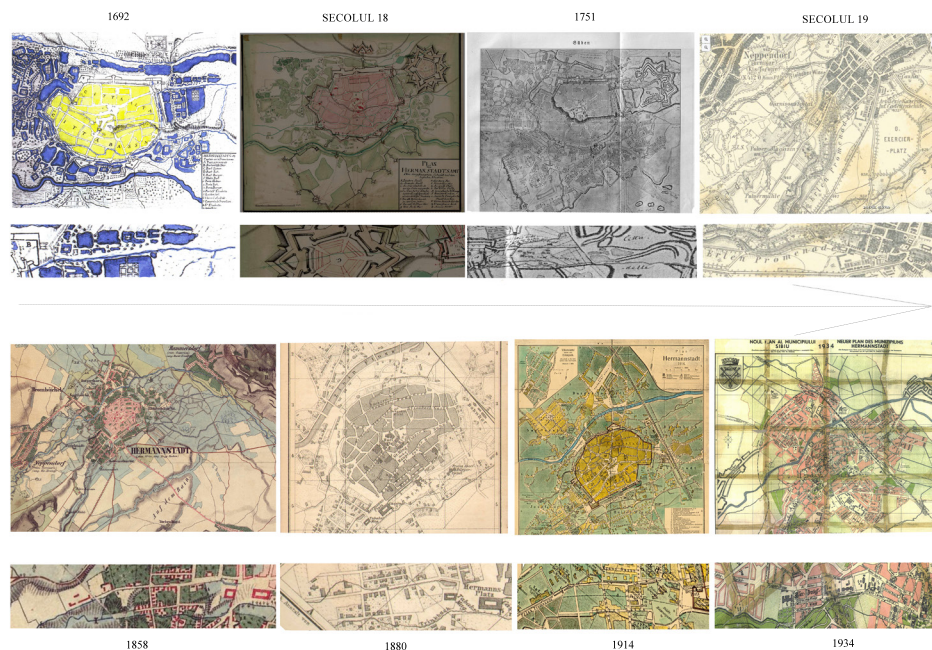

FIGURA 19 — Sibiu, evoluția cartografică a bulevardului Victoriei, planșă realizată de Andreea Brad

FIGURA 20 — Sibiu, bulevardul Victoriei, sediul secundar al Primăriei municipiului Sibiu. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 21 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Parcul Elisabeta.
Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 22 — Sibiu, bulevardul Victoriei.
Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

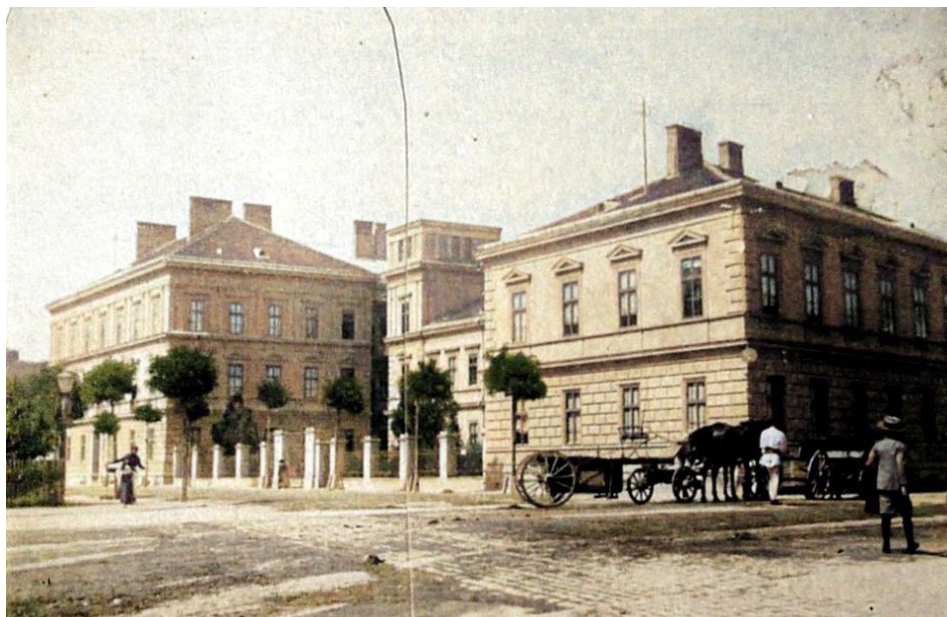

FIGURA 23 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Casa Jauernig.
Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 24 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Casa Drotleff.
Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 25 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Palatul de Justiție.
Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 26 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Seminarul evanghelic fosta cazarmă
militară. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

Lista ilustrațiilor

- FIGURA 1 — Sibiu, harta realizată de Morando Visconti și echipa sa în anul 1692
- FIGURA 2 — Sibiu, Plan von der Haupt Hermannstadt in Siebenbürgen Verificint, harta realizată în anul 1751
- FIGURA 3 — Sibiu, Plan von dem bey Herrmanstadt befindlichen sogenannten Citadelle, harta realizată în anul 1772
- FIGURA 4 — Sibiu, Ridicarea topografică iosefină, harta realizată între anii 1764 — 1785
- FIGURA 5 — Sibiu, harta realizată în anul 1857
- FIGURA 6 — Sibiu, bulevardul Victoriei, casa Theseo. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro
- FIGURA 7 — Sibiu, bulevardul Victoriei, reședința de vară a mitropolitului Ardealului. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro
- FIGURA 8 — Sibiu, bulevardul Victoriei, sediul Spitalului Militar. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro
- FIGURA 9 — Sibiu, planul bulevardului Victoriei, Schewissgasse, în anul 1911
- FIGURA 10 — Sibiu, harta realizată de F.A.R., Krabs, F.J., Dimitrowits, Plan der Stadt Hermannstadt în anul 1875
- FIGURA 11 — Sibiu, Ridicarea topografică franciscană, harta realizată în anul 1858
- FIGURA 12 — Sibiu, Ridicarea topografică franciscano — iosefină, harta realizată între anii 1869 — 1887
- FIGURA 13 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Casa Societății. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro
- FIGURA 14 — Sibiu, harta realizată în anul 1880
- FIGURA 15 — Sibiu, harta realizată în anul 1878 — 1883
- FIGURA 16 — Sibiu, harta realizată de Gustav Freytag, Herausgegeben von der Sektion Hermannstadt SKV în anul 1914
- FIGURA 17 — Sibiu, gravură realizată de August Spornier în anul 1883
- FIGURA 18 — Sibiu, harta realizată de Guido Werder Klein, Noul plan al municipiului Sibiu, Neuer Plan des Munizipiums Hermannstadt în anul 1934
- FIGURA 19 — Sibiu, evoluția cartografică a bulevardului Victoriei, planșă realizată de Andreea Brad
- FIGURA 20 — Sibiu, bulevardul Victoriei, sediul secundar al Primăriei municipiului Sibiu. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro
- FIGURA 21 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Parcul Elisabeta. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 22 — Sibiu, bulevardul Victoriei. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 23 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Casa Jauernig. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 24 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Casa Drotleff. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 25 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Palatul de Justiție. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

FIGURA 26 — Sibiu, bulevardul Victoriei, Seminarul evanghelic fosta cazarmă militară. Imagine colorizată prin site-ul myheritage.ro

Bibliografie

- Abrudan, 2021 Abrudan Ioan Ovidiu, *Risipind praful de pe un vechi blazon*, în *Fides et Sapientia Studii în onoarea Părintelui nostru Prof. Univ. Dr. Nicolae Chifăr*, Sibiu, (2021).
- Adressbuch, 1882 *Adressbuch der k. freien Stadt Hermannstadt und deren Umgebung II. Jahrgang*, Herausgegeben vom Hermannstädter Bürger- und Gewerbe-Vereine., Gedruckt und in Commission bei W. Krafft., Hermannstadt, (1882).
- Avram, Crișan, 1998 Avram Alexandru, Crișan Vasile, *Sibiu ghid cultural-turistic Ediția a II-a*, București, (1998).
- Barb, et al. 2014 Barb Ioan, Gheorghe Vlad, Racovițan Mihai, *Spitalul Militar Sibiu: 275 de ani de atestare documentară Ediția a II-a revăzută și adăugită*, Sibiu, (2014).
- Borș et al. 2018 Borș Silviu, Nanu Dan, Andriescu Bogdan, Voina Delia, *Scaunul, comitatul, județul Sibiu 100 de ani de administrație românească în Transilvania 50 de ani de la ultima reorganizare administrativ-teritorială a României*, Sibiu, Cluj — Napoca, (2018).
- Czekelius, 1976 A Czekelius Otto, *Die Zitadelle. Das Unausgeführte Werk Morando Viscontis Entstenuung der Josefstadt und der Topfer Erde*, în *Neuer Weg*, 28, nr. 8491, (1976), p. 6.

- Czekelius, 1976 B Czekelius Otto, *Badestuben, Freibader, Strandlagen. Drei Denare für ein Bad. Wellerbaden am Muhlkanal*, în *Neuer Weg*, 28, nr. 8498, (1976), p. 4.
- David, 1979 David Emil, *Constructorii au demonstrat că pot și vor mai mult!*, în *Tribuna Sibiului*, XXXI, Nr. 6904, (1979)p. 2.
- Dejugan, 2016 Dejugan Ioan, *Sibiu/Hermannstadt Istorie ilustrată — colecție de cărți poștale — extra muros 1896 — 1947 Vol. II*, Sibiu, (2016).
- Derer, 2003 Derer Hanna, *Sibiu: arhitectura în epocă barocă*, București, (2003).
- Dima, 1939 Dima Alexandru, *De-a-lungul și de-a-latul urbei în Gazeta Sibiului*, VI, Nr. 116, (1939) p. 3.
- Dobrotă, 2018 Dobrotă Aurelian, *Străzile Sibiului: dicționar explicativ al denumirii străzilor*, Sibiu, (2018).
- Fabini, Fabini, 2017 Fabini Hermann, Fabini Alida, *Sibiu Portretul unui oraș din Transilvania Ediția a 5-a*, Sibiu, (2017).
- Fabini, Fabini, 2020 Fabini Hermann, Fabini Alida, *Sibiu Portretul unui oraș din Transilvania Ediția a 5-a*, Sibiu, (2020).
- Fabritius-Dancu, 1983 Fabritius-Dancu Iuliana, *Plimbare prin Sibiul vechi*, Sibiu, (1983).
- *** Familia, 1905 *Familia*, XLI, Nr. 27, (1905) p. 323.
- *** Foaia poporului, 1899 Foaia poporului, VII, Nr. 39, (1899) p. 466.
- *** Foaia poporului, 1910 Foaia poporului, XVIII, Nr. 38, (1910) p. 4 .
- *** Foaia poporului A, 1911 Foaia poporului, XIX, Nr. 26, (1911) p. 8.
- *** Foaia poporului B, 1911 Foaia poporului, XIX, Nr 32, (1911) p. 8.
- *** Foaia poporului C, 1911 Foaia poporului, XIX, Nr. 35 (1911) p. 7.
- *** Foaia poporului A, 1913 Foaia poporului, XXI, Nr 11, (1913) p. 7.
- *** Foaia poporului B, 1913 Foaia poporului, XXI, Nr. 43, (1913) p. 9-11.
- Freytag, 1914 Freytag Gustav, *Herausgegeben von der Sektion Hermannstadt SKV*, Viena, (1914).
- *** Gazeta Transilvaniei, 1902 *Gazeta Transilvaniei*, LXV, Nr. 220 (1902) p. 5.
- *** Gazeta Transilvaniei A, 1911 *Gazeta Transilvaniei*, LXXIV, Nr. 96, (1911) p. 3.

- *** Gazeta Transilvaniei B, 1911 *Gazeta Transilvaniei*, LXXIV, Nr. 134, (1911) p. 3.
- *** Gazeta Transilvaniei, 1919 *Gazeta Transilvaniei*, LXXXII, Nr. 10, (1919) p. 3.
- *** Gazeta Sibiului, 1939 *Gazeta Sibiului*, VI, Nr. 116, (1939) p. 4.
- Georgescu, 1928 Georgescu Ioan, *Dr. Ioan Rațiu 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni la o sută de ani dela nașterea lui*, Sibiu, (1928).
- Ittu, 2023 Ittu Gudrun-Liane, *Zilele asociațiilor săsești, Sibiu 18-24 august 1884*, în *Acta Terrae Fogarasiensis* XII, (2023), p. 240-249.
- Ivănuș, 2000 Ivănuș Dan, *Rolul Revistei Economice de la Sibiu în viața financiară românească (1899-1948)*, în *Apulum*, XXXVII, nr. 2, (2000) p. 139-144.
- Ivănuș, 2007 Ivănuș Nicușor Dănuț, *Sibiul de altădată în colecția Emil Fischer 2*, Alba Iulia, (2007).
- Kertesz, 2002 Kertesz Andrei, *Sibiu și împrejurimi Ghid turistic, cultural și de agrement*, Sibiu, (2002).
- Krabs, 1875 Krabs F.A.R., Dimitrowits F.J., *Plan der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, (1875).
- Klein, 1934 Klein Guido Werder, *Noul plan al municipiului Sibiu, Neuer Plan des Munizipiums Hermannstadt*, Sibiu, 1934.
- Klemens, Vlăduț, 2008 Klemens Kurt S.; Vlăduț Dan Vladimir, *Parcuri Sibiene Hermannstädter Parkanlagen*, Sibiu, (2008).
- Luca, et al. 2003 Luca Sabin Adrian, Pinter Zeno Karl, Georgescu Adrian, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (situri, monumente arheologice și istorice)*, Sibiu, (2003).
- *** Lumina Satelor, 1925 *Lumina Satelor*, IV, Nr. 20 (1925) p. 8.
- Moldovan, 1911 Moldovan Silvestru, *Ardealul I Ediția II. Augmentată a unei părți din „Țara Noastră”*, Brașov, (1911), p. 28.
- Moldovan, 2009 Moldovan Horia Radu, *Studiul general privind evoluția istorică a Țesutului urban al orașului Sibiu*, în *Studiul de Fundamentare P.U.G.*, Sibiu 2009, p. 1-37.
- *** Monitorul de Sibiu, 2002 *Monitorul de Sibiu*, Anul V, Nr. 1053, 2002, p. 3.

- Munteanu, 2018 Munteanu Claudiu, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sibiu*, Sibiu, (2018).
- Nistor, Marinescu-Frăsinei, 1990 Nistor Nicolae I., Marinescu-Frăsinei Mircea N., *Sibiul și ținutul în lumina istoriei—Vol. 2*, Cluj-Napoca, (1990).
- Oprean, Radu, 2011 Oprean Constantin, Radu Sorin, *Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu Monografie*, Sibiu, 2011.
- Oprișiu, 2007 Oprișiu Mircea, *Sibiul de altădată*, în Tribuna, CXXIII, Nr. 4989, (2007), p. 15.
- Pepene, et al. 2007 Pepene Nicolae, Nanu Dan, Victor Ștefănescu, Mladin Daniel, *Sibiul de altădată*, Brașov, (2007).
- Pop, 2007 Pop Răzvan C., *Un repertoriu al monumentelor dispărute, construite în perioada habsburgică și a Imperiului Austro-Ungar, în BRVKENTHAL ACTA MVSEI*, II. 1, Sibiu/ Hermanstadt, (2007), p. 230-255.
- Pop, et al. 2018 Pop Răzvan C., Pinter Zeno Karl, Urduzia Claudia, *Considerații privind fortificarea unui oraș medieval din Transilvania. Bățile Sibiului ca parte a sistemului de apărare, în Relații Interetnice în Transilvania Militaria Mediaevalia în Europa centrală și de sud-est*, Sibiu, (2018), p. 187-201.
- Pop, 2021 Pop Răzvan C., *Pax Urbana. Impactul Administrației habsburgice asupra mediului urban din sudul Transilvaniei Secolele al XVII-lea — al XVIII-lea*, Sibiu, 2021.
- Pop, 2023 Pop Răzvan C., *Considerații privind elemente urbanistice existente la Sibiu în perioada renașcentistă și începuturile administrației habsburgice evidențiate prin georeferențiere cartografică, în Relații Interetnice în Transilvania Militaria Mediaevalia în Europa Centrală și de Sud-Est*, V, Sibiu, (2023), p. 177-187.

- Popa, 2020 Popa Ioan, *O istorie culturală a învățământului sibian*, Sibiu, (2020).
- *** Radical, 1993 *Radical*, IV, Nr. 592 (1993) p. 2.
- *** Românul, 1912 Românul, II, Nr. 32, (1912) p. 8.
- *** Românul A, 1914 Românul, IV, Nr. 111, (1914) p. 6.
- *** Românul B, 1914 Românul, IV, Nr. 151, (1914) p. 2.
- Rusu, 2022 Rusu Mihai S., *Locuri ale memoriei Politicile simbolice ale spațiului public într-un oraș memorial*, Sibiu, (2022).
- Schaser, 2000 Schaser Angelika, *Reforme iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială. Importanța edictului de concivilitate pentru orașul Sibiu (trad. Monica Vlaicu)*, Sibiu, (2000).
- Sfasta, 1953 Sfasta Elvira, *Casa Pionierilor în orașul nostru*, în *Flacăra Sibiului*, Anul X, Nr. 2343, (1953) p. 3.
- Sigerus, 1922 Sigerus Emil, *Vom alten Hermannstadt, Mit 20 Bildern in Lichtdruck*, Hermannstadt, (1922).
- Sigerus, 1928 Sigerus Emil, *Vom alten Hermannstadt 3. Folge Mit 19 Bildern*, Hermannstadt, (1928).
- Sigerus, 1997 Sigerus Emil, *Cronica orașului Sibiu 1100-1929 (trad. Beatrice Ungar)*, Sibiu, (1997).
- Sigerus, 2011 Sigerus Emil, *Cronica orașului Sibiu 1100-1929 Ediția a II-a (Trad. Beatrice Ungar)*, Sibiu, (2011).
- Soroștineanu, 2016 Soroștineanu Valeria, *Reuniunea femeilor române din Sibiu în anii Primului Război Mondial*, în *Astra Sabesiensis*, An II, Nr. 2, 2016, p. 55-74.
- Spörner, 1883 Spörner August, *Hermannstadt*, Sibiu, (1883).
- Stancu, 2019 Stancu Marcel, *Omnibuz, tramvai, troleibuz: transportul public electric în Sibiu și în România*, Sibiu, (2019).
- Străuțiu, 2000 Eugen Străuțiu, *Sibiul între medieval și modern*, Sibiu, 2000.

Suciu, 2002

*** Telegraful Român, 1885

*** Telegraful Roman, 1897

*** Telegraful Român, 1901

*** Telegraful Român, 1902

*** Telegraful Român A, 1904

*** Telegraful Român B, 1904

*** Telegraful Român, 1908

*** Telegraful Român, 1909

*** Telegraful Român, 1910

*** Telegraful Român A, 1911

*** Telegraful Român B, 1911

*** Telegraful Român, 1912

*** Telegraful Român A, 1913

*** Telegraful Român B, 1913

*** Tribuna, 1884

*** Tribuna, 1886

*** Tribuna, 1889

*** Tribuna, 1890

*** Tribuna A, 1891

*** Tribuna B, 1891

*** Tribuna, 1892

*** Tribuna, 1895

*** Tribuna, 1896

*** Tribuna A, 1897

*** Tribuna B, 1897

*** Tribuna C, 1897

*** Tribuna, 1898

*** Tribuna A, 1899

*** Tribuna B, 1899

*** Tribuna C, 1899

*** Tribuna, 1900

*** Tribuna, 1902

Suciu Dumitru, *Mișcarea antidualistă a românilor din Austro-Ungaria și Ilie Măcelariu 1867-1891*, București, (2002).

Telegraful Român, XXXIII, Nr. 119, (1885) p. 480.

Telegraful Roman, VI, Nr. 3, (1897) p. 10.

Telegraful Român, II, Nr. 144 (1901) p. 585.

Telegraful Român, I Nr. 132, (1902) f. p.

Telegraful Roman, LII, Nr. 49, (1904) p. 194.

Telegraful român, LII, Nr. 78, (1904) p. 315.

Telegraful Român, LVI, Nr. 45 (1908) p. 185.

Telegraful Român, LVII, , Nr. 93, (1909) p 385.

Telegraful Român, LVIII, Nr. 27, (1910) p. 116.

Telegraful Român, LIX, Nr. 89, (1911) p. 383.

Telegraful Român, LIX, , Nr. 112 (1911) p. 479.

Telegraful Român, LX, Nr. 15, (1912) p. 59.

Telegraful Roman, LXI, Nr. 42, (1913) p. 171.

Telegraful Român, LXI, Nr. 85 (1913) p. 347.

Tribuna, I, Nr. 34, (1884) p. 135.

Tribuna, III, Nr. 200, (1886) p. 799.

Tribuna, VI, Nr. 238, (1889) p. 952.

Tribuna, VII, Nr. 4, (1890) p. 14.

Tribuna, VIII, Nr. 13, (1891) p. 51.

Tribuna, VIII, Nr. 33, (1891), p. 130;

Tribuna, IX, Nr. 176, (1892) p. 702.

Tribuna, XII, Nr. 43, (1895) p. 173.

Tribuna, XIII, , Nr. 261, (1896) p. 1044.

Tribuna, XIV, Nr. 256, (1897) p. 1022.

Tribuna, XIV, Nr. 268, (1897) p. 1071.

Tribuna, XIV, Nr. 269, (1897) p. 1074.

Tribuna XV, nr. 135, (1898) p. 544.

Tribuna XVI, Nr. 208, (1899) p. 833.

Tribuna, XVI, Nr. 210, (1899) p. 841.

Tribuna, XVI, Nr. 215, (1899) p. 861.

Tribuna, XVII, Nr. 83, (1900) p. 331.

Tribuna, XIX, Nr. 171, (1902) p. 682.

- *** Tribuna, 1904 *Tribuna*, VIII, Nr. 235, (1904) p. 4.
- *** Tribuna, 1912 *Tribuna*, XVI, Nr. 32, (1912) p. 7.
- *** Tribuna Sibiului, 1971 *Tribuna Sibiului*, Anul IV, Nr. 1100, (1971), f.p.
- *** Tribuna Sibiului, 1977 *Tribuna Sibiului*, XXIX, Nr. 6116, (1977) f. p.
- *** Tribuna, 1999 *Tribuna*, CXV, Nr. 2419 (1999) p. 3.
- *** Tribuna, 2001 *Tribuna*, CXVII, Nr. 3190, (2001) p. 14.
- Țincu, 1934 Țincu A., *Un an de realizări*, în *Tribuna*, VII, , Nr. 376, 1934 p. 2.
- *** Unirea, 1911 *Unirea*, XXI, Nr. 69, (1911) p. 607.
- *** Unirea, 1919 *Unirea*, XXIX, nr. 91,(1919) p. 3.
- Wagner, Debes, 1881 Wagner Eduard, Debes Ernst, *Hermannstadt*, Geograph anhalt von, Leipzig, (1881).
- <https://maps.arcanum.com> <https://maps.arcanum.com/en/browse/country/>
- www.patrimoniul.sibiu.ro A <https://patrimoniul.sibiu.ro/cladiri2/brukenthal/129>
- www.patrimoniul.sibiu.ro B <https://patrimoniul.sibiu.ro/istorie/detaliu/74>
- www.patrimoniul.sibiu.ro C <https://patrimoniul.sibiu.ro/istorie/detaliu/76>
- www.patrimoniul.sibiu.ro D https://patrimoniul.sibiu.ro/istorie/detaliu_an/a1876/1002
- www.ulbsibiu.ro <https://www.ulbsibiu.ro/ro/despre/despreulbs/istoric/cladirea-rectoratului/>
- Ordin nr. 2.977/2018 ORDIN nr. 2.977 din 6 decembrie 2018
Publicat în MONITORUL OFICIAL nr. 212
din 18 martie 2019.

ASTRA
acta
bibliothecae

ISTORIE CONTEMPORANĂ

